

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Elisabeth Karlsson

Om fängelse med inriktning på
öppna anstalter – en studie av
straffrättsideologier i praktiken

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Helén Örnemark Hansen

Straffrätt

HT 2005

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte och frågeställningar	4
1.2 Metod och material	5
1.3 Disposition	6
1.4 Avgränsning	6
2 STRAFFSYSTEMETS BERÄTTIGANDE OCH UPPBYGGNAD	8
2.1 Varför ett straff?	8
2.2 De straffrättsliga ideologierna	9
2.2.1 Allmänt om ideologierna	9
2.2.2 Allmänprevention	10
2.2.3 Individualprevention	11
2.2.3.1 Behandling	12
2.2.3.2 Inkapacitering och individuell avskräckning	13
2.2.4 Klassicism/nyklassicism	14
2.3 Ideologiernas plats i straffsystemet	15
2.4 Senaste tidens straffrättsreformer	18
2.5 De olika påföljderna	20
3 FÄNGELSE	21
3.1 Allmänt om fängelsestraffet	21
3.2 Fängelset – historisk tillbakablick	22
3.3 Fängelset – mer skada än nytta?	23
3.3.1 Det som talar för fängelse som straff	23
3.3.2 Det som talar mot fängelse som straff	24
3.4 Fängelset i förhållande till straffrättsideologierna	26
4 ÖPPEN ANSTALT	28

4.1	Allmänt om öppen anstalt	28
4.2	Skenäs - en av Sveriges största öppna anstalter	29
4.3	Vad tycker de intagna?	30
4.4	Jämförelse med sluten anstalt	31
5	UTBLICK – DANMARK	34
5.1	Allmänt om det danska straffsystemet	34
5.2	Ideologier och principer	35
5.3	Öppen anstalt	36
5.3.1	Allmänt om öppen anstalt i Danmark	36
5.3.2	Statsfängelset i Jyderup	37
6	ANALYS	39
6.1	Vilken/vilka straffrättsideologier överensstämmer med fängelse i praktiken?	39
6.2	Finns det ideologiska skillnader mellan sluten och öppen anstalt?	43
6.3	Något om ideologiernas placering	45
7	AVSLUTANDE KOMMENTAR	47
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	48

Sammanfattning

Denna uppsats behandlar fängelsestraffet och de öppna anstalterna i ljuset av straffrättsideologierna. Oavsett vad man har för inställning till fängelset och dess verkställighetsform är det viktigt att inte glömma bort varför vi väljer att sätta människor i fängelse, samt att vara öppen för diskussion. Fängelset måste följa samhällets förändringar, och anpassningar av olika slag är ett måste. Teori och praktik överensstämmer inte alltid men ett straff måste kunna legitimeras för att vara försvarbart och dugligt i ett modernt samhälle.

Anledningen till att människor som har begått brott kan placeras i fängelse kommer av att vårt straffsystem ger oss den rätten. Straffsystemet som helhet har inte kommit till av en händelse utan har utvecklats under en lång tid. Synen på varför vi straffar och hur vi bör straffa har ändrats och olika teorier och ideologier har utvecklats. De två stora ideologiska blocken är allmänprevention och individualprevention och olika teorier inom dessa har påverkat utformningen av straffsystemet. Kompromisser av olika teorier är och har varit vanliga.

Fängelse som begrepp har funnits i många år men fick sitt moderna genombrott i Sverige under 1800-talet. Fängelse är ett straff som väcker många känslor och som skapar diskussioner. När jag var liten var det ganska självklart, i fängelse hamnade tjuvar och andra bovar som var farliga. Idag vet jag att det inte är lika självklart och jag har nu betydligt fler funderingar kring fängelsestraffet. Fängelse är det mest ingripande straffet vi har i vårt påföljdssystem. Att det existerar behöver inte betyda att det är försvarbart full ut och det kan därför vara bra att ifrågasätta inte bara straffet utan även hur det verkställs och effekterna av ett sådant straff.

Verkställigheten kan idag ske i antingen slutna eller öppna anstalt och de öppna anstalterna i Sverige togs i bruk i början av 1900-talet. Diskussionen är inte helt given vad gäller skillnader mellan slutna och öppna anstalter och förutom rena fakta om hur de fungerar är det en värderingsfråga. Däremot är det intressant att undersöka, utifrån fakta och värderingar, hur stora skillnaderna är och om det överhuvudtaget går att rättfärdiga fängelsestraffet ur straffrättsideologisk synpunkt. Den här uppsatsen är ett försök att avgöra skillnader mellan slutna och öppna anstalt samt om dessa egentligen har några spår av straffrättsliga ideologier.

Förord

Efter 4 ½ års studier vid Juridiska fakulteten i Lund är det dags att på allvar börja omvandla teori till praktik.

Först och främst vill jag tacka min handledare Helén Örnemark Hansen för stöd och vägledning under arbetets gång. Jag vill också tacka fängelsechef Hans Jørgen Engbo som hjälpt mig med värdefull information, liksom rättsvårdshandläggare Mohamed Osman vid anstalten i Skenäs. Jag vill även rikta ett tack till min sambo Adam samt min familj som uppmuntrat mig under studietiden.

Anderstorp i februari 2006

Elisabeth Karlsson

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1972:700)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
Kva.	Kriminalvårdsanstalt
KvaL	Lag (1974:203) om kriminalvård i anstalt
KVV	Kriminalvårdsverket
LVM	Lag (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
Prop.	Proposition
Sfbl	Straffuldbyrdelseoven
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Syfte och frågeställningar

För ett par somrar sedan gick jag en guidad tur på Carlstens fästning i Marstrand utanför Göteborg. Guiden berättade att cellstraffet såg sitt ljus i Sverige första gången just på den fästningen. Det gjordes ett försök med tre personer och de spärrades in i varsin cell med endast ett litet gallerfönster ut mot världen, närmare bestämt mot borggården. Där fick de sedan sitta i fem år och den enda mänskliga kontakten utgjordes av besök av en präst vid några få tillfällen. Två av försöksfångarna dog inom några år men den tredje överlevde de fem åren och släpptes ut, men då kunde han inte längre gå eller tala och han placerades på ett mentalsjukhus där han sedan avled. Slutsatsen som drogs av detta försök var att cellstraffet fungerade – tre brottslingar hade förhindrats att begå nya brott.

Denna anekdot tycker jag är en intressant tankeställare som visar hur viktigt det är att faktiskt veta varför vi väljer att straffa personer för olika handlingar samt på vilket sätt vi straffar dem. Straffsystemet är inte naturligt givet utan något som vi har skapat och som har utvecklats med tidens gång. Det huvudsakliga syftet med vårt straffsystem är att förhindra brottslighet men på vilket sätt detta ska göras beror på vilka ideologier och principer som ligger till grund för systemet. Olika ideologier och principer har lagt grunden för dagens straffsystem och de påföljder vi har speglar vår tids uppfattning om vilka sätt som bäst svarar mot de mål som straffsystemet grundar sig på.

Jag har valt att titta närmare på de straffrättsideologier som spelat och spelar stor roll för vårt straffsystem, för att sedan försöka utröna om de har någon verklig förankring. Jag kommer att inrikta mig på fängelsestraffet och de öppna anstalterna. Anledningarna till att jag har valt att fördjupa mig i de öppna anstalterna är många. Intresset uppstod under ett studiebesök på en öppen anstalt i Danmark (i Jyderup) och efter detta besök kände jag att jag ville veta mer om hur de fungerar samt hur Sverige ser på denna verkställighetsform. Dessutom vill jag veta på vilket sätt de skiljer sig från de slutna anstalterna samt vilka straffrättsideologier som bäst svarar mot denna verkställighetsform. Min uppsats kommer således att behandla fängelset och de öppna anstalterna i ljuset av de straffrättsliga ideologierna med ett kriminologiskt perspektiv.

Min huvudsakliga frågeställning för det här arbetet är på vilket sätt de straffrättsliga ideologierna överensstämmer med fängelse i praktiken, i synnerhet de öppna anstalterna. Eftersom öppen anstalt är en verkställighetsform av fängelsestraffet är det viktigt att få inblick i hur fängelsestraffet är uppbyggt och om det går att finna ideologier som legitimerar ett sådant straff överhuvudtaget. För att kunna besvara min huvudfråga kommer jag att ta reda på följande:

- Vilka är de centrala straffrättsideologierna och på vilket sätt verkar de?
- På vilket sätt har fängelsestraffet vuxit fram?
- På vilket sätt har de öppna anstalterna vuxit fram och hur fungerar de?
- Kan fängelset som helhet försvaras med någon ideologi idag?
- Är de öppna anstalterna ett bättre alternativ mot bakgrund av ideologierna?

Det råder delade meningar beträffande fängelsets vara eller inte vara och oavsett om fängelset kan försvaras idag krävs det effektiva alternativ som verkligen fungerar innan fängelsestraffet kan bli ett minne blott. I dagsläget finns det inte något bra alternativ som kan ersätta fängelset fullt ut och därför är det viktigt att koncentrera sig på hur det verkligen ser ut idag och hur verkställigheten egentligen fungerar. Oavsett om fängelset som straff är försvarbart kan verkställighetsformen vara mer eller mindre försvarbar. Det är här min redogörelse och jämförelse av öppna och slutna anstalter blir intressant. Det är viktigt att diskutera hur verkställigheten av fängelsestraffet ska se ut och fungera för att på bästa sätt överensstämmer med de ideologier som straffsystemet grundar sig på.

1.2 Metod och material

Min uppsats bygger på sedvanlig juridisk metod vilket innebär att jag har använt mig av lagar, förarbeten och doktrin. Jag har valt att arbeta deskriptivt och komparativt eftersom uppsatsen bygger på en jämförelse av den juridiska teorin och den kriminologiska verkligheten. Jag har även via e-post gjort kortare intervjuer med dels Hans Jørgen Engbo, föreståndare för Jyderups Statsfängelse, samt Mohamed Osman, rättsvårdshandläggare på den öppna anstalten i Skenäs. Dessa intervjuer har givit mig värdefull information som är svår att finna i doktrin. Vidare har diverse artiklar varit till stor hjälp, bl.a. en artikel om Jyderup. Jag har även funnit litteratur skriven av en person med egen erfarenhet av både öppen och sluten anstalt, vilket har varit användbart i uppsatsen samt givit ett lite mer nyanserat innehåll. Jag är medveten om att materialet inte är så allsidigt vad gäller kapitlet om Danmark, dels eftersom material om öppna anstalter är begränsat, dels för att jag bedömde informationen från Engbo som tillräcklig för mitt arbete.

Mycket av informationen om straffrättsideologierna kommer från förarbeten, och deras plats i straffsystemet rent teoretiskt grundar sig på fakta. Huruvida de överensstämmer med fängelse i praktiken anser jag vara mer eller mindre en tolkningsfråga. Jag har därför valt att göra en egen tolkning i min analys, som alltså fullt ut är en egen analys av arbetet med mina personliga tankar och funderingar. De frågeställningar jag har arbetat efter kommer att besvaras indirekt genom faktaframställningen under arbetets gång samt även i analysen.

Jag har valt att oftast skriva ”den intagne” när jag beskriver en person som avtjänar ett fängelsestraff. För variationens skull skriver jag ibland ”han

eller hon” och jag är medveten om att ”den intagne” är maskulint, men jag lägger inga värderingar i ordvalet och vill inte generalisera på något sätt.

1.3 Disposition

Huvudfrågan i min uppsats är på vilket sätt straffrättsideologierna går att finna i praktiken, i det här fallet beträffande fängelsestraffet och de öppna anstalterna. Jag kommer därför att ägna kapitel 2 åt att redogöra för vad ett straff är för något, de centrala straffrättsideologierna och innebörden av dessa, den senaste tidens utveckling på området samt vilka påföljder vi har idag.

I kapitel 3 kommer jag att mer konkret redogöra för fängelsestraffet. Först en mer allmän redogörelse och därefter en kort historisk tillbakablick, vad som talar för respektive mot ett sådant straff samt förhållandet till straffrättsideologierna.

I kapitel 4 kommer jag att behandla de öppna anstalterna, hur de fungerar, vad berörda parter har att säga om denna verkställighetsform samt på vilket sätt de skiljer sig från de slutna anstalterna. Detta för att få en klarhet i om, och i så fall på vilket sätt de öppna anstalterna rent ideologiskt skiljer sig från de slutna.

Kapitel 5 är en utblick mot Danmark och anledningen till att jag valde just Danmark beror på att de öppna anstalterna har fått en betydligt större roll där än i många andra länder. Jag kommer kort att redogöra för det danska straffsystemet som helhet samt viktiga ideologier och principer. Kapitlet avslutas med ett avsnitt om en av de största öppna anstalterna i Danmark, Statsfängelset i Jyderup.

I kapitel 6 kommer en analys av arbetet och en diskussion med egna reflektioner och tolkningar där jag försöker ge svar på mina frågor. Analysen utgör en viktig del av arbetet eftersom huvudfrågan i stort sett är en tolkningsfråga.

Uppsatsen avslutas med kapitel 7 som är en avslutande kommentar där jag helt enkelt ”knyter ihop säcken”.

1.4 Avgränsning

Jag har valt att redogöra för de straffrättsideologier som jag har funnit vara mest betydande. Jag är medveten om att det finns olika teorier och skolor av de olika ideologierna men jag har valt de jag anser vara mest centrala. Eftersom ideologi och teori ibland förekommer synonymt kommer jag att använda mig av båda begreppen, men de har samma innebörd i den här uppsatsen.

Jag kommer inte att gå närmare in på de olika alternativen till fängelse, exempelvis sluten ungdomsvård, som i princip är ett fängelse för ungdomar.

Beträffande jämförelsen av ideologierna rent teoretiskt och i praktiken kommer jag visserligen att redogöra för var ideologierna främst spelar roll, men jag anser mig inte bunden av denna indelning när jag gör min analys. Det jag är intresserad av är främst om någon av ideologierna verkligen har någon praktisk förankring på verkställighetsplanet, både beträffande sluten och öppen anstalt. Jag är medveten om att det på olika håll i doktrinen görs skillnader mellan kriminalisering, straffmätning, påföljdsval och verkställighet (vilket jag också kommer att redogöra för) och att olika ideologier sägs verka vid olika stadier. Detta tar jag givetvis i beaktande men som sagt, det är inte något jag kommer att vara begränsad av i analysen.

2 Straffsystemets berättigande och uppbyggnad

2.1 Varför ett straff?

Straff är inte en ny företeelse och de bakomliggande tankarna med straffet och dess funktion har diskuterats och reformerats med tidens gång. Straff kan många gånger ses som något självklart. Det är därför av vikt att påminna om de grundläggande principerna inom straffrätten: *nullum crimen sine lege* (inget brott utan lag) och *nulla poena sine lege* (inget straff utan lag). Det ena påverkar det andra och lagtexten blir ett styrmedel. Lagen i sin tur utformas efter samhällseliga normer om vad som är rätt och fel. För att det överhuvudtaget ska kunna bli aktuellt med ett straff måste det alltså ha begåtts ett brott. Vad som är ett brott är inte alltid givet utan kan ändras efter hur samhällets syn på saker och ting förändras. På detta sätt hänger samhällets syn ihop med brottet, som i sin tur i enlighet med lagen legitimerar ett straff. Olika brott leder till olika straff och det är kanske här som diskussionerna skiljer sig mest. Vad som ska klassas som brott är många gånger relativt självklart, men på vilket sätt det ska beivras kan vara mer tvistigt.

I juridisk mening innebär straff ett obehag som tillfogas en person på statens vägnar på grund av att personen i fråga har begått en lagöverträdelse. Ett straff föranleder således ett brott och vad som är ett brott bestäms av lagstiftaren. Lagen, d.v.s. kriminaliseringen utgör ett hot om straff, domstolen kan sedan ådöma straffet, d.v.s. visa att hotet inte var tomt och därefter följer verkställigheten som sköts av kriminalvården.¹

Det finns olika grundläggande principer med ett straffsystem. De grundläggande syftena med ett straffsystem är att markera ett samhälleligt avståndstagande samt att förhindra brott. De olika straffen utgör tvångsingripanden av olika slag och skall stå i proportion till brottet. Ett fungerande straffsystem är nödvändigt för att upprätthålla ordning och säkerhet i ett samhälle och i vissa fall är det nödvändigt att frihetsberöva människor. Dock får straffen inte bli inhumana på så sätt att straffet blir onödigt hårt jämfört med brottet som har begåtts. Här spelar tolerans och förståelse en viss roll, d.v.s. förståelse för varför vissa begår brott. Straffsystemet har en viss allmänpreventiv utformning eftersom straffsystemets huvuduppgift är att motverka brottslighet. Syftena kan uppnås på olika sätt. Vilka ideologier som ska vara mest framträdande är inte helt klart och i olika utredningar görs skillnader mellan de olika stadierna i straffsystemet. Exempelvis får inte domstolarna döma till strängare straff i ett visst fall enbart för att just det fallet har bedömts kunna få en allmänpreventiv verkan. Å andra sidan spelar allmänpreventionen en

¹ Jareborg, 1992, s. 136.

viss roll vid kriminaliseringen. Vidare anses inte domstolarna i det enskilda fallet kunna avgöra huruvida olika behandlingsmetoder kan få effekt eller inte. Personliga omständigheter ska visserligen beaktas vid straffbestämningen men inte efter bedömning av olika behov. Beträffande inkapacitering får inte sådana skäl användas vid straffbestämningen eftersom det innebär ett ingripande mot personen i fråga och inte mot brottet, då inkapaciteringen grundar sig på sannolikheten att denne kommer att begå nya brott.²

Redan här avslöjas att straffsystemet är komplext och att olika ideologier anses verka vid olika stadier. En intressant fråga är om de olika ideologierna som dagens straffsystem bygger på kan verka vid alla stadier, d.v.s. att en eller flera ideologier skulle kunna genomsyra hela straffsystemet från det första stadiet till det sista utan någon uppdelning. Jag kommer att återkomma till denna fråga i analysen.

2.2 De straffrättsliga ideologierna

2.2.1 Allmänt om ideologierna

Innan jag redogör för de olika straffrättsideologierna kan det vara bra att förklara vad som menas med en ideologi. Det finns olika definitioner av begreppet. I en ordlista finner jag att ideologi är detsamma som ”*teori över hur t.ex. ett samhälle bör vara ordnat*”³. En annan kanske mer relevant definition av ordet är ”*grundläggande uppfattningar rörande någon aspekt av verkligheten*”⁴. En straffrättslig ideologi består i en grundläggande uppfattning i en fråga som rör brott och/eller straff.⁵

Straffets ändamål samt tillvägagångssättet för att uppnå de olika ändamålen har förändrats genom tiderna. En kort konstaterande av synen på straffet, dess funktion och verkställighetsform är att straffet inte längre är en vedergällning i form av ”öga för öga, tand för tand”.⁶

Under tidens gång har ett antal personer fått olika betydelse vad gäller synen på straff. Olika teorier har uppstått och utvecklats. Det finns olika straffteorier med skillnader i vilken syn man har på straffets funktion. Dessa kan främst delas in två läger: de *absoluta* respektive *relativa* straffteorierna. De absoluta straffteorierna ser straffet som en etisk följd av brottet, att straffet är en vedergällning medan de relativa mer ser till målet med straffet, d.v.s. att straffet syftar till att ge en viss effekt. De nationella strafflagarna från 1800- och 1900-talen har i huvudsak representerat olika blandformer.⁷

² SOU 1995:91, del II, s. 52 ff.

³ Bonniers lexikon: ”ideologi”.

⁴ Jareborg, 1992, s. 95.

⁵ Jareborg, 2001, s. 68.

⁶ Agge m.fl., s. 2 f.

⁷ Häthén, s. 19.

Vedergällningsprinciperna uppstod då kyrkan utgjorde auktoriteten i samhället och hörde samman med den gammaltestamentliga exakta vedergällningen.⁸

De båda blocken kallas även för teorier om vedergällning (de absoluta) och teorier om samhällsskydd (de relativa). Teorierna om samhällsskydd är de som är mest gångbara idag och de syftar till att upprätthålla ordning i samhället samt att skydda den enskilde.⁹ De relativa teorierna har i princip ersatt de absoluta teorierna.¹⁰ Det ges dock utrymme för tolkning huruvida de absoluta teorierna helt har spelat ut sin roll. Vedergällning i form av ”öga för öga, tand för tand” är inte aktuellt idag men å andra sidan bemöts det onda (brottet) med något ont (straffet). Den som har begått ett brott förtjänar visserligen inte att lida, men han eller hon förtjänar ändå ett visst mått av klander.¹¹

Enligt professor H.L.A. Hart kan inget påföljdssystem sägas vara konstruerat utifrån en enda ideologi. Oftast rör det sig om kompromisser. Dessutom är det viktigt att erinra sig om att vad de olika ideologierna och principerna uttrycker i teorin inte alltid överensstämmer med påföljdsbestämningen i praktiken. Denna uppfattning har accepterats på olika håll i doktrinen.¹²

Jag förutsätter härmed att diskrepansen mellan teori och praktik även finns beträffande verkställigheten och jag kommer att återkomma till detta senare i uppsatsen.

2.2.2 Allmänprevention

Allmänprevention är en av de två huvuddelarna inom de relativa straffteorierna (den andra är individualprevention). Den bygger på tanken att människor i allmänhet påverkas genom ett straffhot och att straffhotet kan verka medelbart eller omedelbart.¹³

Med allmänprevention menas den effekt som hot om straff får på hela befolkningen, både kriminella och de som inte begår brott. Straffhotet får inte samma effekt på alla individer. Hot om straff inrymmer många olika delar: förbud, straffvärdet i lagtexten, faktisk påföljd, påföljdens kvalitet samt risk för upptäckt. Straffhotet kan vidare ses ur olika perspektiv. För den som står i begrepp att begå ett brott får allmänpreventionen en direkt dimension. För de som är laglydiga får allmänpreventionens effekt en mer indirekt dimension. Samhällets normer är välkända och hot om straff är

⁸ Anners, s. 2.

⁹ SOU 2005:54, s. 141.

¹⁰ Mathiesen, s. 159.

¹¹ Jareborg, 1992, s. 138.

¹² Ulväng, s. 85 f.

¹³ SOU 2005:54, s. 141.

vanligtvis inte något som påverkar vardagens handlingar eftersom förbud oftast inte överträds.¹⁴

Det har diskuterats om allmänprevention egentligen har någon större effekt. Dödsstraffet är ett av de straff som har undersökts flitigast och olika forskningar har givit olika resultat. Sociologen Thorsten Sellin kom fram till att dödsstraffet inte hade någon allmänpreventiv effekt vad gällde mord och dråp genom att jämföra två delstater i USA där ena delstaten tillämpade dödsstraff medan den andra hade avskaffat det. Ekonomen Isaac Ehrlich kom fram till motsatt resultat efter att ha gjort en tidsserieanalys.¹⁵

Det är svårt att med säkerhet säga om allmänpreventionen har några brottsminskande effekter. Det råder ingen tvekan om att straffsystemet har en moralförstärkande effekt på samhället. Medborgarna kan enkelt se vad som är rätt och fel, åtminstone rättsligt. Lagen bygger dessutom på gällande normer och därför återspeglar straffsystemet moraliska betänkligheter samt förstärker dessa. Vad som däremot kan diskuteras är allmänpreventionens direkta dimension.¹⁶ Frågan är hur vanligt det är att hot om straff påverkar den som precis står i begrepp att begå ett brott. Där spelar många andra faktorer in, exempelvis besinningssvårigheter, psykiskt tillstånd, berusning, etc.¹⁷

Oavsett vad man har att säga om allmänpreventionen och dess praktiska funktion kan det vara lämpligt att påminna om att allmänpreventionen är bunden till kriminaliseringen. Det skulle vara poänglöst att hota om straff om det inte hade någon som helst verkan.¹⁸

2.2.3 Individualprevention

Individualprevention tillsammans med allmänprevention utgör de två huvudgrupperna inom blocket relativa teorier. Kort beskrivet kan sägas att individualprevention riktar in sig på individen som har begått ett brott och målet är att hindra denne från att begå nya brott.¹⁹ Detta kan uppnås genom att oskadliggöra gärningsmannen genom att förhindra honom att tillfälligt eller permanent begå brott. Det kan också ske genom en individuell påverkan genom att förändra gärningsmannen eller den miljö han eller hon lever i. På så sätt undanröjs de direkta orsakerna bakom individens brottslighet. Dessutom kan individen avskräckas från att begå nya brott genom att straffet innebär ett så stort obehag för individen i fråga att denne avhåller sig från brottsliga handlingar i framtiden.²⁰ Individuella påverkan

¹⁴ SOU 1986:15, s. 27 f.

¹⁵ SOU 1986:15, s. 30.

¹⁶ SOU 1986:15, s. 34.

¹⁷ Inom kriminologin talar man exempelvis om rationella valhandlingsteorier, som bl.a. tar upp risken för upptäckt som en avgörande faktor för brottsbenägenheten.

¹⁸ Jareborg, 1992, s. 137 f.

¹⁹ Mathiesen, s. 52.

²⁰ SOU 1993:76, s. 104.

och oskadliggörande kan översättas med behandling respektive inkapacitering.²¹

2.2.3.1 Behandling

En av de största och viktigaste teorierna inom det individualpreventiva blocket är behandlingsideologin. Den bygger på en optimistisk syn på människan. Om en människa begår ett brott ligger felet mer eller mindre i hennes utveckling och omständigheter som hon inte råår över som t.ex. fel uppfostran och skadlig miljö. Genom att ge gärningsmannen vård av olika slag, beroende på individuella skillnader, kan gärningsmannen återanpassas till samhället och återfallsrisken undanröjs.²²

Behandlingsideologin har sitt ursprung i den sociologiska skolan och en av företrädarna för behandlingstanken var Franz von Liszt. Den sociologiska skolan lyfte fram de sociala sammanhangen och dess betydelse för brottets uppkomst. Von Liszt ansåg att straffen skulle utformas mer individualiserat och han var en av motståndarna till korta fängelsestraff.²³ Von Liszt engagerade sig mycket i kriminalpolitiken och ansåg att straffrätten skulle skydda både enskilda och gemensamma intressen. Det var viktigt att inrikta sig på gärningsmannen som hade stört ordningen. Vidare ansåg han att eftersom straffen skulle anpassas till brottslingen gick det bra att dela in de kriminella i olika grupper.²⁴

Förutom von Liszt var Cesare Lombroso en viktig företrädare för behandlingsideologin. Han verkade i Italien och han ansåg bl.a. att det gick att finna vissa gemensamma egenskaper hos brottslingar, som exempelvis kroppshållning och huvudform. Enligt honom var det viktigt att satsa på preventiva åtgärder och han lyfte fram olika faktorer som påverkade brottsligheten. Lombroso kom med tiden att modifiera sina teorier en aning (bl.a. eftersom hans undersökningsmetoder kritiserades) och de mer centrala delarna i hans teorier kom att bli att det var viktigare att studera människan för att få klarhet i brottsligheten.²⁵ Genom att sätta in vårdresurser i individuella fall trodde man att man kunde bryta den negativa utvecklingen och istället återanpassa den dömda. Denna behandlingsoptimism var särskilt stor beträffande ungdomar i riskzonen.²⁶

Behandlingstanken utgjorde det mest påtagliga konkreta uttrycket för moralpåverkan i Sverige under 1950- och 60-talen. Den gick tillbaka på 1970- och 80-talen och var inte längre den viktigaste ideologin beträffande användandet av fängelse. Anledningen till detta var för det första att det visade sig att behandlingstanken ledde till längre anstaltsvistelser och en

²¹ SOU 1986:14, s. 26.

²² Jareborg och Zila, s. 88 f.

²³ Häthén, s. 72.

²⁴ Häthén, s. 78 ff.

²⁵ Häthén, s. 66 ff.

²⁶ SOU 1986:14, s. 28 f.

högre grad av rättsosäkerhet. För det andra visade en rad empiriska undersökningar att resultaten av olika behandlingsformer var relativt undermåliga och dessutom var skillnaderna mellan de olika behandlingsformerna inte särskilt märkbara.²⁷

I viss doktrin talas det om rehabilitering istället för behandling. Tanken med rehabilitering är att göra individen som har begått brottet ”duglig” igen, d.v.s. återställa till det skick denne var innan brottet begicks. Rehabilitering förekommer ofta i fängelsesammanhang och fängelserehabiliteringen såg sitt ljus under 1600-talet och var till en början svår att tillämpa då straffen många gånger inte var tidsbestämda. Allt eftersom kom dock rehabiliteringstanken att växa sig starkare. De bärande tankarna från 1600-talet är i princip de samma som idag och fängelserehabilitering anses i stora drag komma från arbete, skola, moralpåverkan och disciplin.²⁸ Huruvida rehabilitering är synonymt med behandlingstanken är något oklart och snarare är det så att rehabilitering är en del av behandlingsideologin men att de ändå skiljer sig åt en aning.²⁹

2.2.3.2 Inkapacitering och individuell avskräckning

Begreppet inkapacitering kommer från engelskans ”incapacitation” och kort definierat innebär det att lagöverträdarens kapacitet att begå nya brott ska förhindras eller begränsas. Det handlar helt enkelt om ett individuellt oskadliggörande.³⁰

Inkapaciteringstanken är en idé som har en ganska lång praktisk erfarenhet men den internationella vetenskapliga diskussionen uppstod egentligen först under 1970-talet och under denna tid fick den även fotfäste i Sverige. Det finns dock spår av inkapacitering (som ofta benämns oskadliggörande)³¹ i dödsstraffet. Inkapaciteringstanken blev en motström till 1970-talets krav på att minska användandet av fängelsestraffet. Den allmänna diskussionen menar nämligen att fängelsestraffet har inkapaciteringseffekter.³²

Det talas om tre typer av inkapacitering: *kollektiv*, *selektiv* och ”*categorial*”. Med kollektiv inkapacitering menas den brottsförhindrande effekt som kan uppnås genom att straffade personer döms till fängelse. Selektiv inkapacitering avser den brottsförhindrande effekt som kan uppnås genom att en grupp personer med hög brottspotential spärras in. ”Categorial” inkapacitering lägger tonvikten på särskilda brottstyper.³³

²⁷ Mathiesen, s. 73.

²⁸ Mathiesen, s. 56 ff.

²⁹ Telefonsamtal med Per Ole Träskman, den 24 november 2005.

³⁰ Mathiesen, s. 132.

³¹ Mathiesen, s. 132.

³² von Hofer, s. 162 f.

³³ von Hofer, s. 164 f.

Inkapaciteringstanken har vissa likheter med allmänpreventionen. Båda modellerna bygger på en viss avskräckning. Inkapacitering bygger dock på vissa antaganden som bör vara uppfyllda för att denna ideologi ska sägas ha någon praktisk effekt. Dels krävs att en betydande del av brotten begås av personer som har begått brott tidigare. Vidare får frihetsberövandet inte resultera i ökad brottslighet av före detta intagna i framtiden och de brott som anses förhindrade genom inkapaciteringen får inte begås av någon annan under tiden.³⁴

Sammanfattningsvis kan sägas att inkapaciteringen inte på något sätt är en självklar idé då det inte med säkerhet går att peka på några brottsminskande effekter.³⁵

Individuell avskräckning var tänkt som ett sätt att komma till rätta med tillfällighetsförbrytare, d.v.s. de som inte behövde förbättras. Straffet skulle bli en minnesbeta för den dömda och avskräcka honom från att begå brott på nytt.³⁶ Värt att poängtera är att individuell avskräckning inte är densamma som i teorierna om allmänprevention, men att det dock råder liknade problem beträffande avgörandet av de verkliga avskräckningseffekterna.³⁷

2.2.4 Klassicism/nyklassicism

Nyklassicismen bygger på den gamla klassicismen från upplysningstiden och är en modernare form som uppstod under 1970-talet, framför allt i USA. Den bärande tanken som härstammar från klassicismen är rättvisetanken vilken innebär att alla ska behandlas lika oavsett status i samhället. Proportionalitet är ett viktigt ord i sammanhanget. Straffen ska stå i proportion till brottets svårighet.³⁸

Den klassiska straffrättsskolan var dominerande i Europa under 1800-talet och även om det fanns vissa skillnader beträffande om straffet skulle vara preventivt eller vedergällande så var den gemensamma nämnaren bland anhängarna att straffet skulle vara rättvist.³⁹

Den klassiska straffrättsskolan består av tre bärande principer som ligger till grund för denna ideologi: likhetsprincipen, proportionalitetsprincipen och legalitetsprincipen. Kort beskrivet innebär detta att alla är lika inför lagen och ska behandlas lika samt för att kunna dömas till ett straff måste detta stå i lag och straffet ska i sin tur stå i proportion till brottets svårighetsgrad. Dessa principer grundade sig bl.a. på kritik av den äldre straffrätten. Det var

³⁴ von Hofer, s. 165.

³⁵ von Hofer, s. 169.

³⁶ Jareborg och Zila, s. 86.

³⁷ Mathiesen, s. 154 f.

³⁸ Mathiesen, s. 160 f.

³⁹ Ekbom m.fl., s. 29.

dags att skydda individens rättigheter. En av de främsta företrädarna för denna ideologi var Karl Binding.⁴⁰

Enligt den klassiska straffrättsskolan är det självklart att det ska följa ett straff på ett brott. Straffet ska stå i viss proportion till brottets grovhet. De olika brottspåföljderna som skulle härska var dödsstraff, frihetsstraff och böter. Eftersom straffet var tvunget att vara rättvist i förhållande till brottet gjordes inga undantag för individuell hänsyn förutom vid fall där gärningsmannen ansågs vara otillräknelig.⁴¹

Den klassiska straffrättsskolan kom med tiden att kritiseras och fick ge plats åt den positiva eller italienska straffrättsskolan (behandlingstanken). Samtidigt som den positiva skolan verkade ute i Europa utvecklades också den moderna eller sociologiska skolan (också den en skola inom behandlingsideologin), vilken avvisade vedergällningstanken och istället såg straffet som ett sätt att bekämpa kriminalitet som ett socialt fenomen.⁴²

I slutet av 1970-talet kom det svenska straffsystemet att återgå till ett rättvisetänkande och behandlingstanken fick krypa tillbaka. Till fängelse dömdes de som förtjänat detta som en rättvis konsekvens av brottet.⁴³

Proportionalitetsprincipen är viktig för att straffsystemet ska uppfattas rättvist och ett straffsystem som bygger på rättvisa ska så långt som möjligt behandla lika fall lika. Det är dock inte möjligt att fullt ut tillämpa denna princip på verkställighetsplanet då det förekommer skillnader i hur de dömda lever.⁴⁴

Proportionell bestraffning benämns ofta med ”just desert”, ett begrepp som i vissa sammanhang benämns nyklassicism med en förmodad koppling till den klassiska straffrättsskolan. Denna hänsyftning har tillbakavisats av flera författare.⁴⁵ Jareborg och Zila menar att den senare tidens teorier om att bestraffningen bör vara rättvis och att påföljden ska ge uttryck för brottets förkastlighet har en alltför ytlig likhet med den tidigare klassiska straffrätten för att kunna benämnas som nyklassisk.⁴⁶

2.3 Ideologiernas plats i straffsystemet

Inget påföljdssystem kan sägas vara konstruerat utifrån ett enda ideologiskt synsätt. Alla lagstiftningsprodukter är mer eller mindre kompromisser av

⁴⁰ Häthén, s. 62.

⁴¹ Ekbom m.fl., s. 29.

⁴² Ekbom m.fl., s. 29 f.

⁴³ von Hofer, s. 67.

⁴⁴ SOU 1995:91, del II, s. 55.

⁴⁵ Ulväng, s. 92.

⁴⁶ Jareborg och Zila, s. 101.

idéer och principer. Vidare behöver inte en princip eller ideologi överensstämma med hur påföljdsbestämningen fungerar i praktiken.⁴⁷

Dagens svenska påföljdssystem bygger på en rättvisekonception som innebär att straff ska bestämmas utifrån ett förtjänsttänkande. Den bärande principen är humanitetsprincipen med nyckelord som förståelse och respekt. Personer som har begått brott ska behandlas med respekt. Denna princip har berörts genom tidigare individualpreventiva principer men som begrepp har den inte fått någon större uppmärksamhet i Sverige. Dess budskap är rimlighet och måttlighet vid bestraffning, visa förståelse samt så långt som möjligt undvika fängelse.⁴⁸

Humanitetsprincipen kan sägas verka tillsammans med likabehandlingsprincipen och proportionalitetsprincipen, en kombination som inte alltid behöver vara okomplicerad. Likabehandlingsprincipen sätter vissa gränser för humanitetsprincipen. Med en reglerad påföljdsbestämning i lag kan en särbehandling vara acceptabel, förutsatt goda skäl. Proportionalitetsprincipen i sin tur ställer vissa krav på påföljderna och även om fängelse generellt anses vara en sträng påföljd anses detta straff ibland befogat i proportion till brottets svårighetsgrad. Samtidigt kan likabehandlingsprincipen få ge vika något, utan att för den sakens skull kränkas, eftersom det finns individer som inte bör placeras i fängelse.⁴⁹

Straffsystemet kan delas upp i olika strukturer enligt Jareborg. Han förespråkar en indelning i tre nivåer, nämligen *kriminaliseringsnivån*, *domsnivån* och *verkställighetsnivån*.⁵⁰

Kriminalisering innebär indirekt att staten påvisar vilka gärningar som anses icke önskvärda i samhället och samtidigt uppmuntras medborgarna att istället vidta önskvärda handlingar. På det här stadiet får allmänpreventionen betydelse.⁵¹

Allmänpreventiva skäl spelar stor roll vid kriminaliseringen. Huruvida kriminaliseringen påverkar personer vad gäller deras handlingar är något oklart. Sunt förnuft säger dock att allmänpreventionen har viss verkan. Eftersom kriminaliseringen ska vara opersonlig bör individualpreventiva teorier inte vara relevanta vid det här stadiet. Vidare, angående straffskalans för den kriminaliserade handlingen, är det tveksamt om allmänpreventiva skäl ska spela någon roll. Ett sådant hänsynstagande skulle kunna innebära att straffet sätts lågt vid brott där straffhotet saknar reell betydelse, vilket kan bli snedvidet. Straffvärdet ska inte bero på avskräckningseffekten i första hand utan brottets svårighetsgrad. Likaså bör individualpreventiva skäl inte ha någon relevans vid straffskalornas bestämmande, eftersom de ska sättas oberoende av enskilda personers syn på vad som är avskräckande.

⁴⁷ Ulväng, s. 85.

⁴⁸ Ulväng, s. 102 ff.

⁴⁹ Ulväng, s. 115 ff.

⁵⁰ Ulväng, s. 86 ff.

⁵¹ Ulväng, s. 86.

Därmed inte sagt att omfånget av straffskalorna inte kan vara beroende av individualpreventiva aspekter.⁵²

På domsnivån aktualiseras straffhotet och här kommer framför allt rättvisetanken och proportionstanken in. Eftersom ett brott har begåtts, d.v.s. en förkastlig gärning har vidtagits, ska straffet som följer ge uttryck för gärningens grad av förkastlighet. Proportionalitetsprincipen ska råda. Utöver proportionalitetsprincipen ska det tas hänsyn till humanitetsprincipen och likabehandlingsprincipen.⁵³

De svenska reglerna vid straffmätning och påföljdsval bygger till stora delar på proportionalitetsprincipen och humanitetsprincipen. De gamla preventionsteorierna har fått träda tillbaka en del vid det här stadiet. Enligt Jareborg går humanitetsprincipen före proportionalitetsprincipen vid påföljdsvalet och detta uttrycks i BrB 30 kap. där det regleras att andra alternativ framför fängelsestraffet är att föredra även om straffmätningen påvisar fängelse.⁵⁴

Beträffande påföljdsbestämningen (d.v.s. straffmätning och påföljdsval) har det sagts att individualpreventiv hänsyn inte ensamt ska styra straffmätningen. Däremot kan det tas hänsyn till personliga förhållanden. Allmänpreventionen får viss verkan om det av allmänpreventiva skäl har satts ett högt straffvärde för ett brott.⁵⁵ Teorier om allmänprevention får dock inte vara ett kriterium vid straffbestämningen i det enskilda fallet.⁵⁶ Individualpreventiva teorier bör vidare inte påverka fängelsetiden eftersom utgångspunkten inte kan vara vårdbehovet i det enskilda fallet. Det är orimligt att en domstol ska kunna förutse att ett längre fängelsestraff i det enskilda fallet skulle vara förenligt med en mer framgångsrik behandling.⁵⁷

På verkställighetsnivån sker realiseringen av straffet. Hur verkställigheten ska se ut kan i viss mån bestämmas med hjälp av andra teorier än de som spelat roll vid de två tidigare nivåerna. Individualpreventiva teorier har viss betydelse på den här nivån och det talas i förarbetena till den nya BrB (som kom år 1989) om resocialisering. Det går dock att dra viss lärdom av tidigare försök med framför allt behandlingstanken, försök som har varit mindre framgångsrika. Det viktiga på verkställighetsnivån är att inte påtvinga de intagna sociala och moraliska förändringar utan att istället ge dem möjligheten att förändras. Likabehandling är även här ett viktigt inslag, dock med beaktande av att olika personer har olika behov och förmågor.⁵⁸

Även om behandlingstanken har kritiserats och trätt tillbaka något i den straffrättsliga debatten spelar den ändå en viss roll vid verkställigheten. Det

⁵² SOU 1986:14, s. 67 f.

⁵³ Ulväng, s. 91 f.

⁵⁴ Ulväng, s. 100 och s. 106.

⁵⁵ SOU 1986:14, s. 69 ff.

⁵⁶ SOU 1995:91, del II, s. 53.

⁵⁷ Prop. 1987/88:120, s. 33.

⁵⁸ Ulväng, s. 92 f.

är under verkställigheten som det finns plats för individualiserad behandling och det är därför inte fel att tala om behandling och resocialisering på detta plan.⁵⁹

Sedan år 1989 är den centrala ideologin proportionalitetstänkande. Trots detta finns inslag av individualprevention.⁶⁰ Dagens svenska straffsystem präglas dock till stora delar av förutsebarhet, konsekvens och proportionalitet. Behandlingstanken ges dock utrymme vid verkställighetsstadiet.⁶¹

Enligt vissa råder det ingen tvekan om att olika ideologier bör verka vid olika stadier. Att inte bortse från skillnaden mellan en bestraffningsideologi eller en principens teoretiska grund och dess praktiska konsekvenser samt att inte uppmärksamma att bestraffningsideologierna spelar olika roller på olika nivåer inbjuder till förvirring och resonemang som inte leder någon vart eftersom man då inte diskuterar samma sak.⁶²

Huruvida de olika ideologierna har olika platser i straffsystemet är något som många visserligen verkar ense om men som nödvändigtvis inte behöver vara den bästa utformningen. Det kan tyckas märkligt att exempelvis allmänpreventionen har större betydelse vid kriminaliseringen medan påföljdsbestämningen bygger på rättviseteorier. Detta innebär således att gärningsmannen inte straffas för att rättvisan kräver det utan för att allmänpreventionen säger så, vilket kan verka inkonsekvent eftersom straffmätningen baseras på ett straff som gärningen förtjänar.⁶³ Huruvida ett straffsystem skulle kunna bygga på mer enhetlighet återkommer jag till i min analys.

2.4 Senaste tidens straffrättsreformer

BrB trädde i kraft den 1 januari 1965 och byggde till stora delar på behandlingstanken. Straffen skulle rehabilitera och därmed skulle nya brott förebyggas. Samtidigt fanns spår av allmänpreventiva tankar, vilket bl.a. framgick av BrB 1 kap 7 § (som är upphävd) där det stod att rätten vid val av påföljd skulle iaktta vad som krävdes för att upprätthålla allmän laglydnad. Behandlingstanken kom dock att utsättas för kritik, bl.a. ansågs inte alltid straffet stå i proportion till brottet och i de fall där påföljden inte relaterades till brottet ansågs det mer som en reaktion mot personen och inte mot själva gärningen.⁶⁴ Det finns dock delade meningar om vilken eller vilka ideologer som var mest framträdande i BrB. Juridikprofessor Ivar

⁵⁹ SOU 1986:14, s. 76

⁶⁰ Träskman, s. 174.

⁶¹ SOU 2005:54, s. 144.

⁶² Ulväng, s. 94.

⁶³ Wennberg, s. 705.

⁶⁴ SOU 2005:54, s. 142.

Strahl menar att allmänpreventionen var den mest synbara och inte behandlingsideologin.⁶⁵

Kritiken mot BrB samlades i en rapport, *Nytt straffsystem* (1977:7) och i denna rapport föreslogs en ordning där man inte skulle straffas för att man behövde vård utan för att man hade begått ett brott och där straffet skulle stå i proportion till brottet. Vägledande begrepp kom att bli rättvisa, förutsebarhet, likhet inför lagen och krav på proportionalitet. Till följd av detta kom ett betänkande, SOU 1986:13-15 *Påföljd för brott*, som kom att resultera i en ny lagstiftning år 1989. Trots denna insats fanns ändå vissa behov som inte ansågs fullständigt tillgodosedda. Det eftersöktes alternativ till frihetsstraffen. Detta resulterade i ett nytt betänkande, SOU 1995:91 *Ett reformerat straffsystem*, där nyckelorden för arbetet med ett reformerat straffsystem var proportionalitet, rättvisa, klarhet, förutsebarhet, konsekvens samt humanitet. Ett av målen som har eftersträvat är minskat användande av fängelse. Detta är dock något som kräver effektiva alternativ och här spelar också domstolarna en viktig roll. Det måste stå klart för den dömande makten när fängelse ska utdömas.⁶⁶

Beträffande verkställigheten finns de grundläggande bestämmelserna i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL). Efter 1974 års lagreform har många bestämmelser varit föremål för nya överväganden, bl.a. ökad möjlighet till vistelse utanför anstalt och anstaltsindelning. Fängelseutredningen kom med ett betänkande, SOU 1993:76 *Verkställighet av fängelsestraff*, som var en utvärdering av kriminalvården efter 1974 års reform. Fängelseutredningen föreslog att KvaL borde ersättas med en ny fängeslag (vilket inte har skett), dock genomfördes vissa lagändringar. År 1995 föreslog Straffsystemkommittén vissa förändringar av straffsystemet och några av dessa realiserades senare, varav intensivövervakning med elektronisk kontroll (s.k. elektronisk fotboja) och samhällstjänst är några av de stora förändringarna. Utöver ovan nämnda utredningar har det de senaste tio åren kommit en rad olika utredningar, bl. a. angående unga lagöverträdare och psykiskt störda.⁶⁷

Det senaste betänkandet på området, SOU 2005:54 *Framtidens kriminalvård*, baseras på uppdraget att se över verkställigheten av samtliga kriminalvårdspåföljder och försöka anpassa verkställigheten så att återfall förhindras samt att säkerhet och samhällsskydd upprättas.⁶⁸

⁶⁵ Aspelin, s. 124.

⁶⁶ SOU 1995:91, del I, s. 13 f.

⁶⁷ SOU 2005:54, s. 133 ff.

⁶⁸ SOU 2005:54, s. 25.

2.5 De olika påföljderna

Straffsystemet är idag uppdelat i straffen *böter* och *fängelse* samt påföljderna *villkorlig dom*, *skyddstillsyn* och *överlämnande till särskild vård*.

Böter kan ske i form av dagsböter, penningböter eller normerande böter. Dagsböter är vanligast förekommande av de olika varianterna och antalet dagar beror på brottets svårighet medan beloppet är beroende av den dömdes ekonomi.

Villkorlig dom döms oftast ut när påföljden inte kan anses stanna vid fängelse men när det samtidigt inte finns anledning att tro att den dömda skulle begå brottet igen.

Skyddstillsyn innebär att den dömda under en viss tid får en övervakare och denna påföljd kan bli aktuell om det kan antas att behov av vård eller drogmissbruk har bidragit till brottet.

Överlämnande till särskild vård kan ske antingen genom socialtjänsten, enligt LVU eller LVM, sluten ungdomsvård eller rättspsykiatrisk vård. För att överlämnas till rättspsykiatrisk vård krävs att domstolen konstaterat allvarlig psykisk störning och att påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter.⁶⁹

Beträffande fängelse följer en redogörelse av detta straff i följande kapitel.

⁶⁹ Ekbom m.fl., s. 49 ff.

3 Fängelse

3.1 Allmänt om fängelsestraffet

”Vårt jobb är att få ut dem i bättre skick än de var när de kom hit. För att nå dit måste vi skapa en trygghet på anstalten, en trygghet som gäller för både fångar och vårdare.”⁷⁰

Fängelse anses inom juridiken vara det straff som utgör störst ingripande i den enskildes liv, medan böter generellt sett är det lindrigaste straffet. I BrB 30 kap. 1 § står följande: *”...vid val av påföljd är fängelse att anse som svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn”*. Tidsintervallerna för fängelse är lägst 14 dagar upp till 10 år eller livstid. Livstid, vilket är detsamma som fängelse på obestämd tid, brukar i genomsnitt handla om 20 år. Alla personer över 15 år kan dömas till fängelse med undantag för allvarligt psykiskt sjuka. Personer under 18 år får bara dömas till fängelse om det föreligger synnerliga skäl och dessutom är det ovanligt att personer under 21 år döms till fängelse.⁷¹ Den 1 december år 2005 var den totala siffran på antalet inskrivna vid anstalterna i Sverige 5 272.⁷²

Anledningen till att frihetsstraffet är mer ingripande i en persons liv jämfört med andra påföljder är att personen i fråga berövas friheten att fritt bestämma över sin tid och hur den ska användas.⁷³ Brott som kan ge livstids fängelse är exempelvis mord, grov mordbrand, grovt spioneri och människorov.⁷⁴

Även om det idag finns en presumtion mot fängelse finns det omständigheter som kan göra att denna presumtion bryts. I BrB 30 kap. 4 § 2 st. räknas tre omständigheter upp varav en av dessa är brottslighetens art, vilket också brukar benämnas artbrott. Sådana brott är av sådan art att de bör föranleda ett fängelsestraff oavsett straffvärdet. Exempel på artbrott är grovt rattfylleri, jaktbrott och olovlig vistelse i riket. Anledningen till att vissa brott bestraffas hårdare hänger ihop med allmänpreventionen.⁷⁵

Enligt KvaL 12 § föreligger sysselsättningsplikt i fängelset mot viss ersättning. Arbetet ska så långt som möjligt efterlikna ett riktigt arbete och på så sätt förbereda de intagna på livet utanför anstalten. Vidare erbjuds grundutbildning på de flesta anstalter samt även gymnasial utbildning. De

⁷⁰ Citat från Karin Rundqvist, rättsvårdshandläggare:

http://www.kvv.se/templates/KVV_InfopageGeneral____2364.aspx.

⁷¹ SOU 1986:14, s. 45.

⁷² Statistik från Kriminalvårdsverket:

<http://www.kvv.se/upload/statistik/Verkstat%2005/ASK%20nov05%20KN.pdf>.

⁷³ Träskman, s. 178.

⁷⁴ Information från Kriminalvårdsverket:

http://www.kvv.se/templates/KVV_InfopageGeneral____2190.aspx.

⁷⁵ Jareborg och Zila, s. 139 f.

intagna sporras också att skapa en meningsfull fritid under fängelsetiden i form av olika fritidsaktiviteter.⁷⁶

Beträffande kvinnor samt unga (under 18 år) finns vissa bestämmelser i KvaL om hur de ska placeras vad gäller val mellan samma slags anstalt (d.v.s. mellan olika slutna eller olika öppna anstalter). Enligt KvaL 8 § får inte unga placeras tillsammans med de som är över 18 år om det inte är till hans eller hennes bästa och kvinnor ska normalt placeras i anstalter för kvinnor, om de inte medger annat.⁷⁷

3.2 Fängelset – historisk tillbakablick

Fängelset som straffanstalt har existerat i många år och likaså debatten om vilken funktion det har samt vad fängelsernas uppgift egentligen är.⁷⁸ Medeltiden hade sina fängelsehålor och många gånger var förvaringen av fångar inte det egentliga straffet utan enbart en tillfällig plats i väntan på det riktiga straffet. De vanligaste straffen på den tiden var kroppsstraff eller dödsstraff.⁷⁹

Om man bortser från tukthusen (ett slags strängare fängelse som fanns förr) kom frihetsstraffen att träda fram i den ideologiska debatten i Sverige i slutet av 1700-talet. Dödsstraffet ansågs vid den här tiden inte ha någon avskräckande effekt varför det föreslogs att detta skulle ersättas med livstidslånga fängelsestraff. Härefter kom krav på straffsystems- och verkställighetsreformer och år 1857 kom den första fängelselagen. Därmed kan sägas att 1800-talets första hälft utgör tiden då frihetsstraffet fick sitt stora genombrott i Sverige.⁸⁰ Det var under 1800-talet som cellstraffet gjorde entré i Sverige, vilket innebar isolering från de andra fångarna i syfte att få den dömda att verkligen begrunda sitt straff och ångra sig. I Sverige avskaffades cellstraffet år 1946.⁸¹

Utvecklingen har gått från 1600- och 1700-talens kroppsstraff och vedergällning mot en mer förnuftspräglad straffrättvisa under upplysningen. Fängelse blev ett sätt att kontrollera den folkliga oron och även om fängelse hade funnits i tusentals år utvecklades nu en generaliserande metod som skulle tillämpas på alla brottslingar. Psykiatrin fick också en mer betydande roll då dess upptäckt av den sjukdomsdrabbade och botbara själen kom att möjliggöra en förening mellan strafflära, själsvetenskap och pedagogik.⁸²

Fängelsestraffet är ett frihetsstraff, vilket innebär att friheten berövas genom någon form av inspärning. Detta frihetsberövande bygger på att frihet har

⁷⁶ Kriminalvård i Sverige 2005, s. 14 ff.

⁷⁷ SOU 2005:54, s. 320.

⁷⁸ Engbo, 2003, s. 8.

⁷⁹ Kriminalvård i Sverige 2005, s. 37.

⁸⁰ von Hofer, s. 44 ff.

⁸¹ Kriminalvård i Sverige 2005, s. 37 f.

⁸² Foucault, s. xii f.

ett socialt erkänt värde. Härmed ter det sig naturligt att fängelsestraffet fick sitt stora genombrott under 1800-talet då frihetsideologin utvecklades och liberalismens tankar växte sig starka.⁸³

Ett annat kännetecken för frihetsstraffet är förbättringstanken. I början av 1800-talet uppstod fostringsidéerna i form av en tro på att det genom fostran och upplysning gick att skapa ett idealtillstånd. Såväl skolorna som fängelserna fick rollerna som institutioner där det lärdes ut moral och ordning.⁸⁴

Frihetsstraffets legitimitet under sitt genombrott i början av 1800-talet ansågs bl.a. vara att det förlängde den dömdes lidande jämfört med dödsstraffet, det var effektivare⁸⁵ än kropps- och dödsstraffen samt positivt på det sätt att frihetsförlusten fick den intagne att rannsaka sig själv och förhoppningsvis känna ånger och bli en bättre moralisk människa.⁸⁶

Fängelsestraffet växte allt eftersom och i Sverige kom det med senare tid att uppstå rena straffanstalter där behandlingstanken hamnade i skymundan. Antalet fängelsestraff utdömdes som mest under slutet av 1980-talet (observera att jämförelsetiden sträcker sig fram till och med 1993).⁸⁷

3.3 Fängelset – mer skada än nytta?

Fängelsestraffets vara eller inte vara är omdiskuterat och alternativa påföljder välkomnas från olika håll. För att ett straff ska kunna ha legitimitet bör det ha stöd från en accepterad ideologi, d.v.s. det kan inte existera utan att ha en försvarbar grund att stå på. Jag har ovan redogjort kort för fängelsestraffets utveckling i Sverige, men frågan är om det finns stöd för ett sådant straff idag.

3.3.1 Det som talar för fängelse som straff

Allt eftersom olika teorier angående fängelsets syfte och mål har förkastats har fängelsestraffen inte minskat utan nya teorier har uppkommit för att legitimera denna påföljd. En slutsats som kan dras av detta är helt enkelt att fängelset existerar för att vi vill att de ska existera.⁸⁸

Fängelsets självklarhet grundar sig i första hand på det enkla frihetsberövandet. Förlust av frihet har ett lika värde för alla människor och drabbar därmed alla som frihetsberövas lika hårt. Så behöver inte vara fallet

⁸³ von Hofer, s. 50 f.

⁸⁴ von Hofer, s. 52 ff.

⁸⁵ Detta avgjordes på att om den brottslige själv fick välja mellan livstids fängelse eller dödsstraff så blev valet dödsstraff framför livstid.

⁸⁶ von Hofer, s. 57 f.

⁸⁷ von Hofer, s. 67 f.

⁸⁸ Engbo, 2003, s. 8 f.

med exempelvis böter. Böter kan slå olika, även om dagsböter grundar sig på inkomst, eftersom pengar inte är lika viktigt för alla människor. Dessutom drabbar fängelset samhället som helhet eftersom tid tas från att göra nytta i samhället. Vidare grundar sig fängelset på förvandling av individen.⁸⁹

Fängelse som idé är beroende av olika faktorer. Den bärande idén är att fängelse ska avhålla från brott genom följande kriterier:

1. Existens av ett straffförbud, vilket är moralbindande och faller in under allmänpreventionen.
2. Avskräckning, också det en allmänpreventiv funktion.
3. Inkapacitering, vilket gör att den intagne inte kan begå nya brott. Detta faller in under individualpreventionen.
4. Brottslingen avskräcks av straffet, också individualprevention.
5. Reparativt, d.v.s. den intagne ångrar sig, vilket också är en individualpreventiv funktion.⁹⁰

Fängelset har tidigare legitimerats med hjälp av behandlingstanken och dess mål om att få de intagna att bättra sig och leva ett laglydigt liv efter fängelsevistelsen. De senaste åren har en ny sorts behandlingstanke uppstått, som i huvudsak bygger på begrepp som t.ex. resocialisering och påverkningsprogram. Denna modifiering av behandlingsbegreppet sätter vissa krav på fängelseverksamheten, bl.a. en mer human människosyn, fria val (och även valet att kunna avstå) beträffande aktiviteter under vistelsen etc. Målet är att kunna finna en fängelseregim som uppfyller den allmänna rättskänslans krav om inspärning samtidigt som de intagna ges möjlighet att ta ansvar för sin tillvaro och, så långt som möjligt, ges rätt till samma villkor som övriga medborgare. I denna målsättning inryms givetvis den bärande tanken med straffsystemet: att komma till rätta med kriminaliteten.⁹¹

Det sunda förnuftets speciella teori (om förhållandet mellan straff och brottslighet) säger att straffformen fängelse är det enda som är verkligt effektivt. Efter Österrike är Sverige (och Danmark) de länder i Europa där risken att hamna i fängelse är störst. Dock är många av straffen för korta för att verka avskräckande. Inkapacitering av detta slag saknar därmed verkan och kan lika gärna ersättas med en alternativ påföljd.⁹²

3.3.2 Det som talar mot fängelse som straff

Under lång tid har det funnits en ambition att minska bruket av fängelsestraff. Detta har varit ett mål i de senaste straffrättsreformerna. I dessa reformer anses fängelset vara ett straff som allmänt sett har negativa

⁸⁹ Foucault, s. 269 ff.

⁹⁰ Petersen och Persson, sidnummer saknas i boken.

⁹¹ Engbo, 1997, s. 2 ff.

⁹² Jareborg, fördjupningskurshäftet.

effekter på den intagne. Straffet innebär en isolering och en anpassning till ett liv på en anstalt, vilket ofta leder till återanpassningsproblem till ett normalt liv i samhället. Ur ekonomisk synpunkt är det dessutom en dyr påföljd. Anhängare till fängelsestraffet talar ofta om allmänpreventiva skäl, men det kan inte bevisas att fängelsestraffet är mer allmänpreventivt än någon annan påföljd.⁹³ Erfarenheterna har visat att långa strafftider inte har så stor avskräckande effekt. Snarare är straffets utformning mer betydande vad gäller fortsatt laglydnad.⁹⁴

Följande omständigheter talar för att fängelsestraffet inte uppfyller straffsystemets ideologier:

- Fängelse minskar inte kriminaliteten.
- Fängelse framkallar återfall, vilket visar sig i att många av förbrytarna är f.d. intagna.
- Fängelset kan inte undgå att framställa förbrytare då det isolerar individer, tvingar dem att utföra onyttigt arbete som ej är till någon hjälp vid framtida anställning.
- Fängelset möjliggör och uppmuntrar tillkomsten av en miljö av förbrytare beredda till framtida brotliga sammansvärjningar.
- Fängelset tillverkar indirekt förbrytare genom att i många fall ta ifrån familjen sitt överhuvud och därmed lämnas övriga familjemedlemmar i ett svårt tillstånd där brottet hotar att yngla av sig.⁹⁵

Humanitetsprincipen i BrB 30 kap. bygger på att fängelse får allvarliga konsekvenser för den dömda och inte bara för denne utan även för de anhöriga. Därför anses långa fängelsestraff inte respektera människovärdet.⁹⁶

Ur individens synvinkel har fängelset bara destruktiva följder. Problemet ligger inte bara i fängelsetiden utan även tiden efter. Fängelset stämplar den intagne och påverkar sedan dennes liv i framtiden. Ur moralisk synpunkt är det fel att isolera en människa från dennes sociala miljö eftersom detta skapar syndabockar som möts med rädsla och aggression vilket inte löser problemet till brottets uppkomst. Straffteorierna är bara olika försök att rättfärdiga fängelseinstitutionen.⁹⁷

⁹³ SOU 1995:91, del I, s. 14.

⁹⁴ Med sikte på framtiden, s. 12.

⁹⁵ Foucault, s. 308 ff.

⁹⁶ Jareborg, 2003, s. 233.

⁹⁷ Hirvonen, s. 46.

3.4 Fängelset i förhållande till straffrättsideologierna

Genom tiderna har fängelset kommit att legitimeras av olika behandlingsideologier. De nya strömningarna som svepte över Europa under 1800-talet förde med sig synen att fängelse var det viktigaste straffet just på grund av proportionalitetstanken. Dessutom skulle ett straff avråda andra, vilket man ansåg att fängelset gjorde. Dessa idéer nådde som sagt Sverige men förutom att fängelsestraffet skulle avskräcka skulle det också förbättra brottslingen. En human människosyn började få fäste.⁹⁸

Fängelsestraff väljs inte av behandlingsskäl. Därmed inte sagt att ett fängelsestraff inte ska rikta in sig på behandling. Det råder således en viss skillnad mellan vilka ideologier som styr vid själva påföljdsvalet och vid verkställigheten av ett utdömt straff. Detsamma gäller beträffande inkapaciteringstanken. Denna ideologi utgör inte en grund för att döma till fängelse. Samtidigt har Kriminalvården som uppgift att hålla den dömda intagen under den tid som domstolen har bestämt och med detta följer också att se till att den intagne inte begår brott under verkställighetstiden. Därmed får inkapaciteringstanken viss betydelse under själva verkställigheten.⁹⁹

Frihetsberövandet får inte innebära en meningslös förvaring. Kriminalvården har att verka för att den intagne anpassas till ett liv utanför anstalten. Det talas om rehabiliterande uppgifter av olika slag. Några av de vanligaste orsakerna bakom brott är dålig ekonomi, dålig psykisk eller fysisk hälsa och missbruk av olika slag.¹⁰⁰ Detta kan tolkas som att det finns spår av rehabiliteringstanken i verkställighetsstadiet av fängelse.

Även om det eftersträvas ett minskat användande av fängelsestraffet har några effektiva alternativ inte fått någon större genomslagskraft, varför fängelset fortfarande utgör en viktig del av påföljdssystemet. Olika skäl har anförts som talar mot fängelsestraffet. Bland dessa finns den allmänna strävan i samhället att minska institutionernas roll samt begränsa användning av tvångsmedel. Detta inte minst p.g.a. humanitära skäl. Om fängelset däremot kan anses ha brottsminskande effekter får det en annan roll eftersom straffsystemets främsta syfte är att förhindra brottslighet.¹⁰¹

Fängelset har som jag tidigare nämnt uppstått genom kompromisser av olika teorier. Tidigare har det sagts att fängelset har en individualpreventiv verkan på den intagne, d.v.s. att denne antingen får behandling som resocialiserar honom eller henne till ett liv utan kriminalitet eller att den intagne avskräcks från att begå nya brott efter sin anstaltsvistelse. Forskning på området har visat att det inte går att säkerställa någon individualpreventiv effekt. Intagna har begått nya brott efter avtjänat straff och rehabiliteringen har fungerat

⁹⁸ Aspelin, s. 114.

⁹⁹ SOU 1993:76, s. 126 f.

¹⁰⁰ SOU 1993:76, s. 130.

¹⁰¹ SOU 1986:14, s. 77 f.

dåligt. Däremot är fängelset ur inkapaciteringssynpunkt en effektiv påföljd. Inkapaciteringstanken ska dock inte beaktas vid påföljdsbestämningen, men faktum är att den får viss effekt vid verkställigheten. Personer som sitter av sina straff på anstalt är förhindrade att begå brott, men för att någon brottsminskande effekt ska uppnås på riktigt ska ingen annan begå brott under tiden. Detta kan inte garanteras och enligt undersökningar skulle det krävas alltför stora höjningar av fängelsestraffets användande för att inkapaciteringsteorin kan sägas få någon egentlig effekt.¹⁰²

Författaren Mathiesen anser att det inte finns någon ideologi som försvarar fängelsestraffet och därmed menar han att fängelset helt enkelt inte är försvarbart. Någon rehabilitering kan fängelset inte erbjuda eftersom det saknas historiska eller sociologiska resultat som kan påvisa sådan effekt. Vidare är det på allmänpreventiva grunder svårt att försvara fängelset. Detta då forskningsresultaten är osäkra huruvida fängelset har en avskräckande verkan. Beträffande individualpreventiva argument menar han att ej heller dessa utgör några bra skäl till att använda sig utav fängelsestraffet. Individuell avskräckning är svårt att förutse och kan inte heller vara en grund för påföljdsvalet. Vad gäller oskadliggörande (inkapacitering) är det inte bevisat att det får någon brottsminskande effekt och kan därför ej vara en grund för att bestämma påföljden till fängelse. Beträffande rättvisetanken blir frågan om det är rättvist att bestraffa ett visst brott med ett frihetsberövande av viss tid. Då olika brott ger olika långa fängelsestraff och dessa skiljer sig åt internationellt blir fängelse tid något subjektivt som dessutom följer moralbildningar i samhället. Därför är inte heller rättviseargument hållbara.¹⁰³

Huruvida fängelset är försvarbart idag beror givetvis på vem man frågar. Jag kommer att återkomma till detta i min analys nedan.

¹⁰² SOU 1986:14, s. 78 f.

¹⁰³ Mathiesen, s. 87, s. 129, s. 157 och s. 198 f.

4 Öppen anstalt

4.1 Allmänt om öppen anstalt

Då en dom har fallit som dömer den skyldige till ett fängelsestraff, skall först bestämmas om han eller hon ska placeras på en öppen eller en slutan stalt, ett beslut som fattas av Kriminalvården. Detta är beroende av behovet av säkerhet kring varje enskilt fall.¹⁰⁴ Före år 2001 delades alla anstalter in i fyra olika säkerhetsklasser där klass ett innebar en hög säkerhet. De öppna anstalterna inordnades under säkerhetsklass fyra. År 2001 ändrade man detta system och indelningen kom att bli öppen anstalt, slutan stalt samt slutan staltsplats med förhöjd säkerhet. Huruvida begreppet öppen anstalt är ett lämpligt begrepp eller ej har diskuterats. Begreppet kan ge felaktiga signaler om att det är fritt fram för de intagna att när som helst lämna anstalten samt att anhöriga kan komma när de vill, vilket alltså inte är fallet.¹⁰⁵ Nyligen förändrades indelningen och idag finns en klassificering av alla anstalter från A-F och de öppna anstalterna lyder under den egna gruppen F. Anledningen till den nya indelningen är att man vill uppnå bättre differentiering, d.v.s. tillse att rätt intagen sitter på rätt anstalt.¹⁰⁶

Huvudregeln är att den intagne ska placeras på en öppen anstalt och det krävs särskilda skäl för att placeras på en slutan stalt. Samtidigt finns en presumtion för att den som kan befaras använda narkotika under anstaltsvistelsen skall placeras på en slutan stalt. Detta regleras i KvaL 7 och 7 a § §.¹⁰⁷ Tanken är emellertid att de som placerats på slutan stalt så småningom ska kunna förflyttas till en öppen.¹⁰⁸

Den äldsta svenska öppna anstalten är Singeshult strax utanför Halmstad. Denna anstalt togs i bruk år 1920 och är en viktig milstolpe i den svenska kriminalvårdshistorien. Den utgjorde dessutom ett viktigt led i avskaffandet av cellstraffet i Sverige.¹⁰⁹

Det finns för närvarande 21 anstalter i Sverige som har öppna platser. Några av dessa anstalter är kombinerade öppna och slutna men de flesta är enbart öppna. Bland de större kan nämnas Tillberga, Kolmården, Östragård och Skenäs. Dessa fyra har över 100 platser vardera i dagsläget.¹¹⁰ Det finns

¹⁰⁴ SOU 2005:54, s. 170 och s. 323.

¹⁰⁵ SOU 2005:54, s. 305 ff.

¹⁰⁶ Information från Kriminalvårdsverket:

http://www.kvv.se/templates/KVV_InfopageGeneral___3705.aspx.

¹⁰⁷ SOU 2005:54, s. 319.

¹⁰⁸ SOU 2005:54, s. 322.

¹⁰⁹ Information från Kriminalvårdsverket:

http://www.kvv.se/templates/KVV_JailInfo___2715.aspx.

¹¹⁰ Information från Kriminalvårdsverket:

http://www.kvv.se/templates/KVV_JailList___1989.aspx.

inga direkta rymningshinder på de öppna anstalterna och lokalerna låses endast om natten.¹¹¹

Avgörande för placeringen är beroende av säkerhetsfaktorer, d.v.s. hur stor benägenheten är att rymma, begå brott under verkställighetstiden etc. Huvudregeln att de intagna så långt som möjligt ska placeras så öppet som möjligt kan ifrågasättas med tanke på att flertalet frihetsberövade idag sitter på slutna anstalter. Öppen anstalt bör dock fortsättningsvis presumeras mot bakgrund av humanitära skäl samt samhällsanpassning. Ytterligare ett skäl för detta är av ekonomisk karaktär då en plats på en slutna anstalt är dyrare än en öppen.¹¹²

Jag har valt att titta närmare på en av våra större öppna anstalter för att få mer inblick i hur vardagen och livet i övrigt ser ut på en sådan anstalt.

4.2 Skenäs - en av Sveriges största öppna anstalter¹¹³

På Skenäs, som är en av de största öppna anstalterna, finns det fem avdelningar, varav fyra är s.k. normalavdelningar och en är en långtidsavdelning. En av förutsättningarna för att få avtjäna sitt straff på Skenäs är att man respekterar de gränser som finns för området. Dessa gränser finns markerade i terrängen i form av stolpar och skyltar. De intagna på anstalten ansvarar själva för ordningen på sina rum, men det finns dock regler för hur rummen ska skötas. Bl.a. skall sängen bäddas på morgonen, kläder ska hängas in i skåp och sopor ska tömmas. Dessutom finns regler för vad som inte får innehas på anstalten, exempelvis mediciner utan läkares föreskrifter, berusningsmedel, vapen etc.

Intagna på Skenäs är skyldiga att delta i verksamhet enligt den sysselsättning som anvisas honom. Det finns olika utbildningar och yrkesgrenar att välja mellan, exempelvis snickeri, trädgård, grundläggande vuxenutbildning etc. Det faktum att det inte finns några murar eller stängsel mellan anstaltsområdet och friheten utanför innebär inte att det inte finns regler för besök. Besök är förlagda till helgdagar under bestämda tider och dessutom förekommer visitation av besökare, likaså av intagna efter permission.

Nästan alla brottskategorier kan placeras på Skenäs och i dagsläget är våldsbrotten överrepresenterade. Strafftiden där varierar från 14 dagar till livstid och det har tidigare suttit intagna som har begått grövre brott som exempelvis mord, mordbrand och grov kvinnofridskränkning. Skenäs erbjuder även intagna som har barn föräldrakurser som inriktar sig på barns

¹¹¹ SOU 2005:54, s. 306.

¹¹² SOU 2005:54, s. 324 f.

¹¹³ Hela avsnittet 4.2 bygger på information skickad via e-post från rättsvårdshandläggare Mohamed Osman, Kva. Skenäs, den 1 december 2005.

utveckling och behov samt hur relationen till barn kan bibehållas under fängelsetiden. Detta för att underlätta den intagnes anpassning till samhället och uppbyggandet av ett socialt nätverk.

Beträffande rymningar hade Skenäs under år 2005 fram till och med den 1 december haft nio avvikna, varav åtta från normalpermission. Följden av att man rymmer blir i normalfallet att det begärs en förflyttning till en anstalt med högre säkerhet. Även andra följder än förflyttning kan medfölja, exempelvis indrag av normalpermissioner. Ofta blir den sistnämnda följden aktuell om det råder platsbrist på anstalter med högre säkerhet, eftersom huvudprincipen är att den som har rymt ska förflyttas.

4.3 Vad tycker de intagna?

”Det har blivit materiellt bättre och bättre i fängelserna men själsligt sämre och sämre.”¹¹⁴

Det finns givetvis delade meningar om hur det känns att sitta på slutan respektive öppen anstalt och det går inte att generalisera. Vi kan dock redogöra för fakta om omständigheterna men upplevelsen är den enskildes egen. Jag har dock valt att titta på hur vissa har upplevt sin tid på en öppen anstalt. Dels för att det är deras upplevelse som egentligen säger något om hur de fungerar i praktiken samt för att de indirekt kan ge svar på huruvida straffrättsideologierna har en praktisk genomslagskraft.

”I fängelse” är en bok skriven av Peter Bratt som dömdes till fängelse och som avtjänade sex månader. Två och en halv månad av dessa satt han på den öppna anstalten Svartsjö. Hans första minne från Svartsjö var att det såg helt annorlunda ut än Öståker (som han satt på tidigare). Inga murar eller vakter utan bara ett staket som skilde de intagna från friheten utanför.¹¹⁵

Arbete var en del av straffet på Svartsjö. De kördes till arbete i skogen och hämtades vid lunch och vid arbetsdagens slut. *”Det är hur lätt som helst att smita därifrån. Bara att gå och ta bussen till stan. Men det är alltid lätt att smita från Svartsjö. Och vad ska det tjäna till?/.../Det enda man kan göra är att hålla sig undan polisen. Vad är det för frihet? Vad ska det då tjäna till att ”rymma”?”¹¹⁶*

I en undersökning som gjordes av Kriminalvårdsstyrelsen, vilken baserades på intervjuer av bl.a. intagna vid öppen anstalt framkom att många saknade intressant sysselsättning. Ett av förslagen på förändring var att det skulle göras en bättre undersökning av varje intagens intresse för att sedan kunna göra en ordentlig satsning på detta intresse. Vidare ansåg en del att arbetet kändes enformigt och slentrianmässigt och det efterlystes mer ansvar och

¹¹⁴ Citat hämtat ur ”Vad tycker fångarna”, s. 14.

¹¹⁵ Bratt, s. 175.

¹¹⁶ Bratt, s. 194 f.

uppmuntran samt mer konkreta arbeten. Vidare var det flera som önskade bättre satsning på behandling och utbildning. Många betonade även vikten av att inte bara få besök av anhöriga utan även av olika samhällsgrupper som exempelvis läkare, anonyma alkoholister och politiska partier. Beträffande personalen ansåg de flesta som var intagna för första gången att de blev väl bemötta av personalen.¹¹⁷

Något som återkommer oavsett om det handlar om öppen eller sluten anstalt är behovet av meningsfull sysselsättning. *”Vettig sysselsättning under anstaltstiden är viktig och det är bara destruktivt om de intagna bara får ligga på sängen. Det får inte heller bara bli rutinuppgifter som inte upplevs som meningsfulla, vilket det är vid många anstalter.”*¹¹⁸

En av de intagna på en öppen anstalt i Danmark (Statsfängelset i Jyderup) säger i en tidningsartikel att tiden på en öppen anstalt känns mer meningsfull p.g.a. att det finns fler möjligheter att utbilda sig, behålla bra kontakt med sin familj osv. Han har själv fru och barn och menar att det är otroligt viktigt att få en chans att bibehålla så mycket som möjligt av det normala familjelivet. Genom generösa besökstider och möjligheten att få ta emot besök på sin avdelning samt rätt att få ta med sitt besök in på rummet blir detta lättare och en klar fördel.¹¹⁹

*”Långholmen, allmänna häktet, de slutna anstalterna – de påminner om medeltiden, här finns nästan inga liberala och förnuftiga inslag, här finns bara straff och förvaring. De öppna anstalternas skenbara frihet upprätthålls med ett system av hot och tvång.”*¹²⁰

4.4 Jämförelse med sluten anstalt

Fängelset i sig självt, öppen eller sluten anstalt, har knappast någon verkan i den betydelsen att det avhåller från fortsatt kriminalitet. Olika element i fängelsevistelsen kan dock ha en positiv påverkan på den intagne, t ex. arbetsträning och missbruksbehandling. Möjligheten att genomföra olika insatser av detta slag kan vara större på en öppen anstalt då en sådan inte har lika många säkerhetsrestriktioner som en sluten.

Säkerheten är det som tydligast skiljer de öppna från de slutna anstalterna. Föreligger säkerhetsskäl bör den dömde placeras på en sluten anstalt. Ett annat skäl för att placeras på en sluten anstalt kan även vara straffets längd. Rymningsbenägenheten anses större om straffet är längre.¹²¹ (Detta är en åsikt som inte delas av Engbo, se avsnitt 5.3.2.)

¹¹⁷ Med sikte på framtiden, s. 16 f.

¹¹⁸ Kling och Gustavsson, s. 24.

¹¹⁹ Weichselbraun, s. 6.

¹²⁰ Bratt, s. 219.

¹²¹ SOU 1993:76, s. 142.

Gissningsvis borde antalet rymningar vara betydligt fler från en öppen anstalt jämfört med en sluten. Oftast finns inga murar eller stängda grindar som skiljer den intagne från anstaltsområdet och friheten utanför. Enligt statistiken är så också fallet. År 2004 skedde 47,4 rymningar per 100 000 vård dygn från de öppna anstalterna. Motsvarande siffra för de slutna uppgick till 2,3.¹²² Givetvis spelar olika faktorer in och det går inte enbart att dra slutsatser om effektivitet i största allmänhet utifrån dessa siffror. Det hade varit märkligt om siffran över antalet rymningar från öppna anstalter hade varit lägre just eftersom säkerheten ska vara mycket högre på de slutna. Som jag redogjort för under avsnitt 4.2 hade Skenäs, som alltså är en av de största öppna anstalterna i Sverige, fram till den 1 december år 2005 enbart haft nio avvika varav åtta av dessa var från normalpermission. Det visar ändå på att antalet rymningar som sker genom otillåtet avvika från området trots allt är relativt lågt.

Genom undersökning har det konstaterats att många av de långtidsdömda inte har velat förflyttas från sluten till öppen anstalt.¹²³ Vad det beror på är svårt att säga och jag har inte funnit någon förklaring till det. Det kan dock vara bra att påpeka att det kan finnas omständigheter som inte har med själva anstalten i sig att göra som kan påverka de intagna. En tänkbar anledning kan vara sociala band till både andra intagna och personal.

Många kan känna lättnad över att slippa höga murar och galler och dessutom kan de öppna anstalterna inge ett förtroende som den intagne förhoppningsvis vill leva upp till. Nackdelen är samtidigt att de öppna grindarna kan bli en för stor påfrestning och ett misslyckande av att sköta sig kan resultera i känsla av oduglighet.¹²⁴

Enligt en gammal undersökning beror de psykiska skadorna på de intagna inte så mycket på om de sitter på öppen eller sluten anstalt utan mer på straffets tid. Dock tycks skadorna bli mindre på öppen anstalt även om skillnaderna inte är så stora. Det största problemet är själva frihetsberövandet.¹²⁵

Enligt Hans Jørgen Engbo, föreståndare på den öppna anstalten i Jyderup, är hans erfarenhet att de öppna anstalterna skapar en mer trivsamt och vänligare miljö för de intagna. Därmed inte sagt att det föreligger en individualpreventiv verkan. Det kan vara svårt att överhuvudtaget finna någon individualpreventiv verkan av ett fängelsestraff.¹²⁶ Oavsett typ av anstalt är själva tilltron till vården viktig. Om de intagna inte känner att överheten verkligen tror på sin egen vård eller engagerar sig i den faller allt.¹²⁷

¹²² Weichselbraun, s. 8.

¹²³ SOU 2005:54, s. 327.

¹²⁴ Agge m.fl., s. 151.

¹²⁵ Bratt, s. 198.

¹²⁶ E-post från Hans Jørgen Engbo, den 15 december 2005.

¹²⁷ Bratt, s. 200.

Jag tror att en viktig skillnad mellan sluten och öppen anstalt är risken att mista sin plats. Om du som intagen på en öppen anstalt har fått det förtroendet kanske du känner ett visst ansvar att sköta dig och dessutom kan vetskapen om att misskötsamhet kan leda till förflyttning gör att det känns mer eftersträvansvärt att sköta sig på en öppen anstalt. På en sluten anstalt finns inte lika mycket att förlora.

5 Utblick – Danmark

5.1 Allmänt om det danska straffsystemet

Den nuvarande strafflagen (straffeloven) i Danmark tillkom år 1930 och var starkt präglad av individualpreventiva tankegångar, främst behandlingstanken. Dess tillkomst erbjöd olika fängelsevarianter samt tidsbestämda straff. Tidsbestämda straff legitimerades av behandlingstanken eftersom det ansågs behövas olika lång tid att behandla intagna och att det inte på förhand gick att säga hur lång tid som behövdes. År 1946 kom ett betänkande ("Foreløbig betænkning vedrørende Fuldbrydelse af Fængselsstraf m.v.") som tog sikte på verkställighet av fängelsestraff och som var inspirerad av det svenska betänkandet SOU 1944:50 (Strafflagberedningens betänkande angående verkställigheten av frihetsstraff m.m.). I det danska betänkandet var normalisering ett av de viktiga begreppen, vilket kom att utvecklas mer i lagreformen år 1973. Reformen från år 1973 var bl.a. en följd av att de förväntade effekterna från behandlingstanken hade uteblivit samt att de tidsbestämda straffen innebar för stor rättsosäkerhet. I och med 1973 års strafflagsreform kom många av de tidsbestämda sanktionerna att avskaffas. Begreppet normalisering fick större betydelse och de intagnas rättigheter samt normalitetshänsynen kom också att lagstadgas.¹²⁸ Exempel på förändring av lagtexten i enlighet med strafflagsreformen är straffeloven 33 § där det stadgas att fängelse utdöms på antingen livstid eller på tid, från 7 dagar upp till 16 år. I vissa fall kan det tidsbestämda straffet uppgå till 20 år.¹²⁹

I slutet av 1980-talet och under 1990-talet kom behandlingstanken att återigen få viss betydelse, men den här gången något modifierad. Istället för begrepp som fångbehandling och tankar om att behandlingen ska motverka kriminalitet kom den istället att handla om behandling mot aktuella problem som exempelvis missbruk av olika slag, psykiska störningar etc. Om den intagne förr i tiden var tvungen att genomgå behandling i och med fängelsestraffet fick han härefter *rätt* till behandling *trots* fängelsevistelsen.¹³⁰

De senaste åren har den modifierade behandlingstanken varit i fokus en del. Straffet ska bl. a. ses som ett rättfärdigande och som en slags varning men samtidigt ska det ske med hänsyn till individualpreventionen. Den 1 juli år 2001 trädde en ny lag i kraft, lagen om verkställighet av straff (straffuldbyrdelseloven) där det även stadgas i lagens 3 § att verkställighet skall ske såväl med hänsyn till genomförandet av straffet som till behovet av att hjälpa och påverka den dömda till ett liv utan kriminalitet.¹³¹

¹²⁸ Engbo, s. 5 ff.

¹²⁹ Vestergaard, s. 37.

¹³⁰ Engbo, s. 10 ff.

¹³¹ Engbo, 2003, s. 11 f.

5.2 Ideologier och principer

I Danmark kan tre huvudprinciper sägas ha genomsyrat den straffteoretiska debatten: vedergällningsteorin, individualteorin och allmänpreventionsteorin. I och med den omfattande strafflagsreformen från år 1973 fick behandlingstanken träda tillbaka för en nyklassisk syn på straffsystemet, vilket innebar mer fokus på brottet samt krav på proportionalitet mellan brottet och straffet.¹³²

När det talas om viktiga ideologier eller principer som ligger bakom straffsystemet i Danmark nämns framför allt följande: *säkerhets- och ordningshänsyn*, *normalitetshänsyn*, *resocialiseringshänsyn*, *humanitetshänsyn* och *rättskänslahänsyn*. Dessa principer kan sägas vara huvudprinciperna för allt straffrättsligt arbete och de spelar även en betydande roll vad gäller verkställighetens utformning och innehåll.¹³³

Bortsett från de huvudsakliga principerna sker själva placeringen av de dömda med utgångspunkt i två principer: *skonsamhetsprincipen* och *närhetsprincipen*. Skonsamhetsprincipen avgör vilken typ av fängelse den intagne ska placeras i. Närhetsprincipen innebär att den dömda så långt som möjligt skall placeras i närheten av sitt hem. Dessa två principer är reglerade i Sfb 22 § respektive 23 §.¹³⁴

Skonsamhetsprincipen (på danska: skånsomhedsprincippet) är egentligen en förvaltningsrättslig princip och inte en straffrättsprincip. Den är styrande vad gäller de öppna anstalterna och ligger således till grund för placering av fängelsedömda. Principen går ut på att man ska välja det minst restriktiva ingreppet vid val av verkställighet. Huvudregeln är att den intagne ska placeras i öppen anstalt. Enbart om verkställighet inte kan genomföras försvarligt skall placering ske i slutna anstalt. Det är således ingen straffrättslig hänsyn som ligger bakom valet av öppen anstalt. Däremot kan de öppna anstalterna ses som ett uttryck för en defensiv straffrättspolitik på så sätt att straffrätten uppställer skydd mot ett för långtgående myndighetsingripande, d.v.s. straffrätten försäkrar att myndighetsbeslut inte utgör onödigt stora ingrepp i den enskildes liv.¹³⁵

En av de grundläggande verkställighetsprinciperna i Danmark är normalisering. Normalisering innebär en anpassning till förhållandena i det normala samfundet. Med denna princip följer också andra principer.¹³⁶

Som jag har nämnt tidigare har behandlingstanken kommit tillbaka en aning fast med ett förändrat innehåll. Vidare verkar det som om vedergällningstanken också har smugit sig tillbaka, vilket kan utläsas i ett

¹³² Engbo, 2003, s. 10.

¹³³ Engbo, s. 49 ff.

¹³⁴ Engbo, s. 85 f.

¹³⁵ E-post från Hans Jørgen Engbo, den 15 december 2005, samt Engbo, s. 85.

¹³⁶ Engbo, 1997, s. 4.

uttalande av den danska justitieministern som handlar om att det i första hand är offret som ska kompenseras och att gärningsmannen ska straffas för sitt brott.¹³⁷

Engbo talar om tre viktiga begrepp vad gäller frihetsberövandet i fängelse: normalisering, resocialisering och disciplinering. Normaliseringen innebär som jag har nämnt tidigare att göra tillvaron under anstaltsvistelsen så ”normal” som möjligt. Resocialisering anser Engbo vara något som den intagne i första hand ska ha som uppgift. Det är således inte fängelset som ska påtvinga individen denna uppgift utan det är den intagne som ska välja att återanpassa sig till ett liv utan kriminalitet. Beträffande disciplinering är det en kombination av en trivsamt miljö, god ordning och säkerhet.¹³⁸

5.3 Öppen anstalt

5.3.1 Allmänt om öppen anstalt i Danmark

De öppna anstalterna i Danmark karaktäriseras av att det är reglerna på anstalten som ska hålla de intagna på plats och inte fysiska säkerhetsåtgärder.¹³⁹ Huvudregeln är att de som har dömts till 5 års fängelse eller lägre skall placeras i öppen anstalt, vilket står lagfäst i Sfb 22 § 1 st. För de som dömts till minst 5 års fängelse gäller i princip det motsatta, att de ska placeras på slutna anstalt. Denna principiella utgångspunkt finns i Sfb 22 § 2 st. Dock är det inte ovanligt att de som dömts till fängelse i 5 år eller mer placeras i öppen anstalt på en gång eftersom denna möjlighet ges enligt samma lagrum, förutsatt att inte något framkommer som talar mot detta. Enligt Sfb 24 § 1 st. skall en intagen på slutna anstalt överföras till öppen anstalt när det inte längre anses vara nödvändigt att den intagne sitter på slutna.¹⁴⁰

Det finns olika faktorer som påverkar bedömningen av om den dömd ska placeras på en öppen eller en slutna anstalt. Det görs en helhetsbedömning av personligheten och faktorer som spelar roll är tidigare brottslighet, vilken typ av brott som har begåtts samt under vilka omständigheter brottet har begåtts. Dessutom tar man hänsyn till risk för avvikelse, vilket baseras på om den dömd tidigare har visat prov på sådana egenskaper. Något som också kan få betydelse är den dömdes förmåga att dels anpassa sig till förhållandena på en öppen anstalt samt benägenhet att påverka andra intagna negativt.¹⁴¹

Enligt 2004 års statistik var 3 767 intagna under ”kriminalforsorgens” regim, varav 790 i slutna anstalter och 1 330 i öppna (1 650 i s.k. arresthus,

¹³⁷ Weichselbraun, s. 10 f.

¹³⁸ Engbo, 2003, s. 13 f

¹³⁹ Engbo, s. 59.

¹⁴⁰ Engbo, s. 88.

¹⁴¹ Ingstrup och Jensen, s. 127 f.

vilket kan jämföras med häkte).¹⁴² Antal fängelseplatser i öppen anstalt uppgick år 2004 till 1 394 och dessa utgjorde 62 % av den sammanlagda siffran av antal fängelseplatser.¹⁴³

Mer är 60 % av alla intagna i Danmark sitter på en öppen anstalt. Anledningen till att Danmark har så många fler öppna anstalter än Sverige kan förklaras med andra världskrigets slut. Det bestämdes då att alla som hade samarbetat med den tyska ockupationsmakten skulle straffas och därmed uppstod ett behov av fler fängelseplatser. Som en nödlösning då pengar och tid saknades fick skolor, gamla fabrikslokaler etc. användas för detta ändamål och det visade sig att det fungerade bra med dessa byggnader trots att de saknade höga murar och andra säkerhetsanordningar. Detta ledde således till att man ansåg att även vanliga kriminella skulle kunna sitta i liknande lokaler och därmed uppstod huvudregeln om öppna anstalter i Danmark.¹⁴⁴

5.3.2 Statsfängelset i Jyderup

Under hösten år 2004 gjorde jag ett studiebesök på den öppna anstalten i Jyderup. Det som slog mig när jag kom in i en av byggnaderna var att det lika gärna kunde ha varit en studentkorridor. Det fanns ett gemensamt kök och tv-rum och längs korridoren fanns dörrar till de olika rummen. En av de intagna där visade oss sitt rum och det såg i princip ut som vilket korridorrum som helst. På området fanns för övrigt verkstadsbyggnader, fritidslokaler och även en kyrka. Området var omgärdat av ett högt staket men de stora grindarna stod öppna under dagen. Vidare fanns en avgränsning inne på området av den orsaken att detta var en separat avdelning för missbrukare. Denna avdelning var den enda som var låst på dagen. Jag fick intrycket av att stämningen mellan de intagna och personalen var relativt god och hade jag inte vetat att det var en anstalt hade det nästan kunnat vara en skola med logi eller ett logement inom det militära. Fängelseinstitutionen gjorde sig bara påmind genom några övervakningskameror utmed området samt de avgränsningar som jag nämnde ovan. För övrigt var känslan av fängelse långt borta för mig som besökare.

Statsfängelset Jyderup i Tonveds kommun i Danmark togs i bruk som öppet fängelse år 1988.¹⁴⁵ Det är Danmarks nyaste fängelse och i dagsläget finns det 162 platser. De vanligaste brotten som ligger bakom de intagnas domar är grova narkotikabrott, våldsbrott och rån. I fängelset kan de intagna röra sig fritt så länge de håller sig på anstaltsområdet. De intagna har sysselsättningsplikt och det finns många valmöjligheter vad gäller detta. Fängelset har även en egen skola. De har också möjlighet att en gång i

¹⁴² Dansk kriminalvårdsstatistik:

<http://www.kriminalforsorgen.dk/publika/Statistik%202004/html/kap03/htm#faengsler>.

¹⁴³ Weichselbraun, s. 8.

¹⁴⁴ Weichselbraun, s. 4.

¹⁴⁵ Engbo, s. 64.

veckan besöka ett bibliotek i samhället. Enligt Engbo är syftet att försöka skapa en så normal och trivsamt miljö som möjligt för de intagna eftersom han menar att trivsel är en viktig säkerhetsaspekt.¹⁴⁶

Normaliseringsprincipen i de danska fängelserna innebär inte att de intagna ska normaliseras genom sin fängelsevistelse utan vad det handlar om är att skapa en fängesetillvaro som är så normaliserad som möjligt. Några exempel på försöken att skapa en så normal tillvaro som möjligt på Jyderup är att de intagna inte behöver ha några fångkläder, de har möjlighet till egen matlagning och möjlighet att handla egna varor i affären på området. Det mesta finns att köpa förutom alkohol.¹⁴⁷

I en jämförelse som har gjorts mellan Sverige och Danmark visade det sig att det skedde dubbelt så många rymningar från öppna anstalter i Sverige än i Danmark. Likaså skedde det fler rymningar från slutna anstalter i Sverige än från slutna i Danmark. Enligt statistiken för år 2004 är 62 % av alla fängelseplatser i Danmark öppna platser, medan motsvarande siffra för Sverige är 29 %.¹⁴⁸

Som jag redogjort för ovan är en av skillnaderna beträffande antalet öppna anstaltsplatser historisk. Skillnaden beträffande antal rymningar är däremot svårare att förklara. Det svar som Engbo ger i en artikel är helt enkelt att säkerhet kommer av trivsel. Han menar att höga murar och alltför sträng kontroll ökar risken för rymningar. Sett till de rymningar som har skett från Jyderup har det oftast inte varit de grova brottslingarna som har rymt utan de med korta straff. Trots att det är relativt lätt att rymma och att så också har skett verkar det ändå som om acceptansen av ett straff på en öppen anstalt är stor.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Weichselbraun, s. 4.

¹⁴⁷ Weichselbraun, s. 6.

¹⁴⁸ Weichselbraun, s. 8.

¹⁴⁹ Weichselbraun, s. 8.

6 Analys

6.1 Vilken/vilka straffrättsideologier överensstämmer med fängelse i praktiken?

Enligt doktrin verkar många eniga om att olika straffrättsideologier verkar vid olika stadier av straffsystemet. Det innebär att en ideologi kan sägas vara viktig vid exempelvis påföljdsbestämningen men att den sen inte spelar så stor roll vid verkställigheten. Beträffande verkställigheten sägs individualpreventiva teorier få betydelse och efter behandlingstankens tillbakagång de senaste decennierna är det enligt de flesta enbart på det här planet som den bör ha någon betydelse överhuvudtaget. Behandlingstanken var tidigare en ideologi som inte bara spelade roll vid verkställigheten utan även på domsnivå, d.v.s. vid straffmätning och påföljdsval. Visserligen kan man ta hänsyn till personliga förhållanden vid påföljdsbestämningen men de får inte ensamt styra straffmätningen.

Om jag ska gå efter denna indelning av straffrättsideologiernas plats i straffsystemet innebär det att fängelsestraffet, i enlighet med straffsystemets ideologiska uppbyggnad, bör ha inslag av individualprevention. För den sakens skull är jag inte bunden vid enbart en sådan ideologisk jämförelse utan vad praktiken har att erbjuda behöver inte nödvändigtvis överensstämma till fullo med vad som står tryckt i skrift.

Ett problem med att ge ett svar på frågeställningen i rubriken ovan är att uppgifterna som ligger till grund för ett ställningstagande skiljer sig åt en aning. Detta beror på olika faktorer. Svaret på om det verkligen förekommer någon behandling i samband med ett verkställande av en fängelsedom beror först och främst på vem man frågar (vilket material man läser etc.). Dels kan svaret skilja sig beroende på om man frågar de intagna, personalen, en representant för Kriminalvårdsstyrelsen, kommittéer etc. och dels finns det delade meningar inom varje grupp. För det andra är begreppet behandling relativt brett och inrymmer inte bara direkt behandling mot exempelvis missbruk, psykisk störning etc., utan även en mer indirekt behandling i form av resocialisering. Jag har försökt att beakta åsikter om detta från olika håll och ska därmed försöka ge min syn på saken.

Jag anser att individualpreventionen till viss del återspeglas i fängelsestraffet i praktiken och jag syftar på behandlingstanken, inkapaciteringen och den individuella avskräckningen. Därmed inte sagt att fängelsestraffet är ett bra alternativ just för att det går att finna ideologiska spår i straffets verkställighet.

Behandlingstanken i sin ursprungsform, d.v.s. synen på att människan bakom brottet mer eller mindre är en produkt av miljön utan ansvar för sina

handlingar och som oftast går att vårda, ställer jag mig visserligen lite tveksam till. Däremot anser jag att de intagna ges möjlighet att försöka komma till rätta med kriminaliteten med hjälp av det som erbjuds dem i form av utbildning och fritid. Att tro att varje brottsling kan vårdas till att för all framtid avstå från kriminella gärningar anser jag inte längre vara den modifierade behandlingstankens grundläggande uppfattning. Behandlingstankens innebörd har förändrats något och tanken att under verkställigheten erbjuda de intagna möjligheter att återanpassa sig till ett normalt liv i samhället anser jag överensstämma med verkligheten. Fängelset idag utgörs inte av en cell där den intagne isoleras från allt och alla, utan idag strävas det efter att göra tillvaron på en anstalt så lik ett vardagligt liv som möjligt, givetvis med självklara begränsningar. Vidare vet vi idag att många av de som begår brott har problem av olika slag, framför allt drogrelaterade problem. Om drogproblem (alkohol inräknat) är orsaken bakom ett brott försvinner inte ”brottsbenägenheten” av sig självt i fängelset om inte något görs åt missbruket. Tyvärr är det inte alltid så enkelt att det endast föreligger en orsak bakom en persons kriminalitet, men droger är många gånger en del i det hela och därför är ett första steg i rätt riktning att försöka komma till rätta med missbruket. Fängelserna erbjuder vissa avhjälpningsprogram (i enlighet med behandlingsideologin) och det är något som verkligen är viktigt att satsa på. Annars är risken stor att den intagne fortsätter sin brottskarriär efter anstaltstiden. Samtidigt ska ingen påtvingas vård mot sin vilja utan istället erbjudas rätt vård anpassad efter individen. Vård mot drogproblem är dock angeläget och möjligtvis skulle det göras undantag från frivillig vård beträffande drogmissbruk, åtminstone i ett inledningsskifte. Jag anser dock att det är lika viktigt att kombinera vård med meningsfull fritid, utbildning och meriterande arbete, i enlighet med både behandlingstanken och principen om normalisering.

Beträffande inkapacitering och individuell avskräckning skulle jag vilja påstå att dessa kan ha viss verkan i praktiken. Precis som med allmänpreventionen är det svårt att avgöra någon verklig effekt som kan ge ett säkert resultat, men däremot går det att anta huruvida de har någon verklig effekt. Huruvida anstaltslivet innebär någon individuell avskräckning är svårt att säga. Det ligger nära till hands att dra slutsatsen att ju bättre de intagna har det på anstalterna desto mindre individuell avskräckning uppnås. Å andra sidan går det samtidigt att argumentera för vad som i själva verket är det som skulle kunna avskräcka den intagne, nämligen frihetsförlusten. Även om jag är medveten om att återfall inte med säkerhet kan sägas minska genom fängelsestraff av olika tidsrymd anser jag att förlusten av frihet är något som åtminstone kan få en del att tänka om. Det kan vara lättare att peka på siffror som visar att fängelsestraffet inte förhindrar återfall och att inkapaciteringseffekten uteblivit i vissa konkreta fall. Samtidigt vet vi inte med säkerhet om de som suttit av sina straff och som sedan inte har begått nya brott kan ha upplevt en individuell avskräckning. Därmed tycker jag inte att det går att utesluta att individuell avskräckning har en viss effekt beträffande fängelsestraffet, eftersom det finns förstagångsförbrytare som aldrig mer begår något brott.

Inkapaciteringen bygger på att det sker en brottsminskning när man spärrar in personer som har begått brott samt har hög brottspotential. Rent logiskt innebär en inspärning av en kriminell att denne under den tid han eller hon sitter inne inte begår några brott ute i samhället. Lagöverträdarens kapacitet att begå brott är för tillfället förhindrad. Så långt är inkapaciteringen faktisk effektiv. Denna ideologi bygger vidare på att de brott som den intagne är förhindrad att begå inte begås av någon annan istället. För att exemplifiera detta med hjälp av siffror skulle en effektiv inkapacitering och individuell avskräckning kunna se ut enligt nedan.

Exempel: I samhället X kan 100 personer klassificeras som högpotentiella brottslingar och dessa kommer inom kort att begå brott. En dag begår 20 av dem brott och döms till fängelse. Under tiden de sitter inne begår några av de resterande 80 brott, men ingen "istället" för den som sitter inne så att säga. När de 20 som avtjänat sina brott kommer ut i samhället igen har de flesta blivit individuellt avskräckta och begår aldrig mer kriminella gärningar. Visserligen fortlöper brottsligheten i samhället eftersom det alltid finns de som begår brott, men den minskar också med jämna mellanrum (i och med att människor föds och dör i någorlunda jämn takt). Men istället för att de första 100 kommer ut och tillsammans med nästa grupp av låt säga 100 fortsätter att begå brott, har några av den första gruppen lagt kriminaliteten bakom sig. Förutsatt att ingen som inte enligt beräkningarna var brottsbenägen begick brott i de intagnas ställe har brottsligheten minskat och därmed har inkapaciteringen givit resultat och individuell avskräckning har skett.

Slutsatsen är att det är svårbevisat om de båda teorierna (som för övrigt går hand i hand) har någon faktisk effekt. Samtidigt, rent logiskt, går det att bevisa att den som sitter på anstalt åtminstone inte kan begå några brott för tillfället (förutsatt att denne inte rymmer och begår brott under den tiden). Frågan är istället hur många som avskräcks under fängelsevistelsen. Fängelset kritiserar ofta för att vara ett hårt straff som inte förbättrar den intagne utan snarare tvärtom, det tuffa klimatet på framför allt de slutna anstalterna gör de intagna bittra samtidigt som de förlorar respekten för maktordningen. Jag väljer därför att inte ge mitt stöd åt inkapaciteringen och den individuella avskräckningen mer än till den del att den intagne faktiskt avhålls från brottslighet under verkställighetstiden och att några av de dömda förmodligen får en "minnesbeta" efter tiden på fängelset.

Angående de klassiska straffrättsskolorna och nyklassicismen kan jag inte finna att de finns direkt representerade på verkställighetsplanet, utan att de endast påverkar straffmätningen och påföljdsvalet. Likabehandlingsprincipen (som härstammar från den klassiska straffrättsskolan) borde dock till viss del återfinnas i fängelsestraffet. De intagna skall behandlas lika så långt som möjligt vad gäller grundläggande behov och regler. Det går dock inte att skapa exakt likabehandling eftersom det råder individuella skillnader. Alla intagna behöver exempelvis inte vård och alla kan inte utföra samma arbete. Fängelsestraffet utdöms med hjälp av ett proportionalitetstänkande i enlighet med straffskalorna. När väl straffet

har dömts ut är det svårt att säga att det som sedan sker under verkställigheten står i proportion till någonting. Likaså tycker jag att de klassiska tankegångarna om rättvisa heller inte inryms på anstalterna eftersom inlåsningen i praktiken knappt kan sägas vara rättvis. Vad är det i så fall som är rättvist? Är det att få delta i viss utbildning men kanske inte det man egentligen vill läsa? Är det att få träffa sina anhöriga en dag i veckan? Straffskalorna är teoretiska och ett medel för att överhuvudtaget kunna sätta ett straff som visar det klander som brottet anses utgöra. Desto svårare att avgöra är om fängelset med allt vad det innebär är rättvist, möjligen att själva inlåsningen fortfarande står i proportion till det begångna brottet, men fängelsets alla delar (behandling, arbetsplikt etc.) är som sagt svårt att se som rättvist, både i teorin och i praktiken. Det som är rättvist måste ställas mot något annat för att vara rättvist.

Innan jag lämnar den rubricerade frågan vill jag diskutera något om allmänpreventionen. Denna ideologi har mer eller mindre förlagts till kriminaliseringsstadiet och tillbakavisats som effektivt beträffande fängelsestraffet. Utan att säga emot doktrinen allt för mycket vill jag ändå påstå att fängelsestraffet har viss allmänpreventiv verkan. Jag tror att fängelsestraffet rent generellt är det straff som de flesta brottslingar befarar jämfört med de andra påföljderna. Förlusten av frihet är som mest märkbar på en sluten anstalt och frihet är för de flesta en av de viktigaste grunderna för livskvalitet. Hotet (kriminaliseringen) innebär som första steg en tankeställare och varning. Påföljdsvalet visar att detta hot faktiskt kan utdömas och inte enbart är ett tomt hot, men själva verkställigheten tycker jag ändå visar att hotet var allvarligt menat, på riktigt. Genom att faktiskt spärra in kriminella i fängelse efter en dom, bevisas för allmänheten att straffet faktiskt existerar på riktigt och inte bara i lagtexten. Anstalterna är placerade runt om i landet och vi kan alla se att de faktiskt existerar, rent fysiskt. Jag tror att realiseringen av domen kan innebära en viss allmänpreventiv avskräckning, åtminstone för vissa av oss. Detta är svårbevisat eftersom det sällan görs undersökningar där laglydiga besvarar frågor som: *Varför har inte du begått något brott?* Beror det på att vi tycker att alla brott i lagboken är moraliskt fel? Beror det på att vi tycker att det är fel för att det står i lagtexten? Beror det på att vi inte har några behov av att exempelvis stjäla eller misshandla? Kanske kan det vara som så att vissa av oss egentligen inte tycker att alla kriminaliserade handlingar är så fel egentligen, men tanken på att åka fast och hamna i fängelse är för skrämmande för att ens tänka tanken.

Efter en analys av första frågan vill jag kort kommentera att även om jag kan tycka mig finna vissa ideologiska spår i fängelset i praktiken behöver det inte innebära att jag försvarar fängelset som institution med hjälp av ideologierna.

6.2 Finns det ideologiska skillnader mellan slutna och öppna anstalt?

Under ett studiebesök på den öppna anstalten i Jyderup sa en av de intagna att vi (samhället) väljer hur vi vill att de intagna ska bli efter fängelsevistelsen. Om vi behandlar de intagna humant och ger dem vissa rättigheter så blir de därefter. Om vi däremot behandlar de onödigt hårt och inhumant så får vi också räkna med konsekvenserna därav.

Detta uttalande kommer visserligen från en partisk person, för givetvis är det till fördel för kriminella att vistelsen på fängelset, oavsett om det är en slutna eller öppna anstalt, är så behaglig som möjligt. Å andra sidan tror jag att det finns en del sanning i hans uttalande. Jag skulle vilja dra paralleller till barnuppfostran. Det finns ingen garanti för att barnet kommer att avstå från kriminella gärningar om det uppfostras på ett bra sätt men chansen är större att det inte hamnar fel i sitt vuxna liv om det får en god uppfostran.

Jag tror att bitterheten över situationen på en anstalt kan växa sig större om man känner att man blir orättvist behandlad. Friheten är berövad, bara det är straff nog. Därutöver behöver de intagna inte ytterligare förnedras och lida. De flesta kommer ut förr eller senare och blir då en del av samhället igen. Detta tål att påminnas om vid diskussioner huruvida straff ska vara hårdare eller mildare samt vilken påföljd som egentligen tillgodoser ideologierna som vi byggt dagens straffsystem på och som vi vill ska styra.

De öppna anstalterna är en verkställighetsform av fängelsestraffet. För att kunna försvara de öppna anstalterna måste fängelset i sig kunna försvaras eftersom grundstenen är densamma: frihetsberövandet. Visserligen kan de flesta påföljderna i dagens straffsystem sägas innebära ett visst mått av frihetsberövande, men inget som påminner om fängelset. Som jag har redogjort för ovan finns det de som menar att fängelset inte kan försvaras med hjälp av någon straffrättsideologi överhuvudtaget. I ett sådant läge blir fängelset en slags grundlös institution och därmed kan också de öppna anstalterna ifrågasättas. Jag tycker dock att det finns vissa skillnader mellan slutna och öppna anstalter som inte ska förringas. Det må i båda fallen handla om ett kraftigt frihetsberövande, men friheten är större på en öppna anstalt.

I de fall fängelset kan legitimeras blir de öppna anstalterna ytterligare ett steg i rätt riktning vad gäller strävan efter att göra straffsystemet mer humant. Frågan är om det finns någon specifik ideologi bakom de öppna anstalterna. Det verkar inte vara så. Fängelset som helhet har utvecklats med hjälp av olika ideologiska uppfattningar och anses inte kunna företrädas av endast en ideologi.

Under avsnitt 4.1 i min uppsats redogör jag för principen att fängelsedömda av humanitära skäl ska placeras så öppet som möjligt. Detta tyder på att humanitetsprincipen gör sig tydligare på de öppna anstalterna. Det kan

knappast sägas att de slutna fängelserna är humana eller att fängelse överhuvudtaget utdöms mot bakgrund av humanitetsprincipen. Humanitetsprincipen är mer påtaglig i alternativa påföljder som exempelvis villkorlig dom jämfört med öppen anstalt, men vid jämförelse mellan slutna och öppen anstalt ges humanitetsprincipen ett visst utrymme i alla fall. Detta visar att ett straff som enligt många inte kan försvaras med hjälp av några egentliga straffrättsideologier faktiskt kan förbättras på verkställighetsplanet. Verkställigheten av ett fängelsestraff inte är enhetlig, varken i sin utformning eller i förhållande till straffrättsliga ideologier.

Humanitetsprincipen har kommit i fokus mer och mer under den senaste tiden och verkar oftast tillsammans med andra principer (vanligtvis på domsnivån). Humanitetsprincipen bygger egentligen på faktorer som ska gälla vid bestraffningen, exempelvis förståelse, respekt, rimlighet och måttlighet. Så långt som möjligt skall, enligt denna princip, fängelse undvikas. Beträffande den sistnämnda punkten är fängelse och humanitetsprincipen oförenliga men som sagt, väl på plats i fängelset kan en slags humanitetsprincip ändå få betydelse. Frihetsförlusten gör sig som mest gällande när man tvingas vara inlåst och inte kan bestämma över sin egen tid. De öppna anstalterna saknar i många fall murar och stängda grindar som är låsta dygnet runt. I de öppna anstalterna förfogar den intagne exempelvis över sitt rum mer eller mindre som han eller hon vill och den intagne är oftast inte förhindrad att promenera runt i korridorerna även om natten. Därmed blir det inte samma slags inspärning och kanske heller inte samma känsla av övervakning och myndighetsutövning. Jag kan tänka mig att frihetskänslan blir något större utan höga murar och låsta grindar, även om det faktiskt är förbjudet att lämna området på en öppen anstalt. Livet på en öppen anstalt innebär därmed humanare livsvillkor.

I Danmark talas det om normalisering beträffande verkställigheten och angående placeringen talar man om skonsamhetsprincipen. Normalisering innebär inte att de intagna ska normaliseras (vilket för övrigt skulle vara en svår uppgift att förena med inlåsning) utan det handlar om att göra tillvaron så normal som möjligt. Det verkar inte som om det föreligger så stor skillnad mellan de slutna och de öppna anstalterna beträffande möjlighet till utbildning och anhörigkontakt, förutom att besöken oftast kan ske mer privat på de öppna anstalterna. Däremot tycker jag att tillvaron på en öppen anstalt borde te sig mer normal jämfört med tillvaron på en slutna. I ett "normalt" liv är man förvisso inte inlåst mot sin vilja, men inlåsningsen är betydligt mer omfattande på en slutna anstalt.

Eftersom jag tog upp allmänpreventionen under förra rubriken vill jag göra en jämförelse mellan slutna och öppna anstalter angående denna ideologi. Eftersom avskräckningsfaktorn är subjektiv till stora delar går det inte med säkerhet att säga att något är mer skrämmande än något annat. Personligen anser jag dock att slutna anstalt är mer avskräckande än en öppen. Med anledning av att skonsamhetsprincipen är en av principerna vid bestämmande av anstaltsplaceringen i Danmark och att presumtionen säger öppen, anser jag att denna åsikt bekräftas. Dessutom ansåg en av de intagna

på Jyderup att förhållandena var bättre på en öppen anstalt och därmed vågar jag påstå att de öppna anstalterna inte är lika fruktade som de slutna.

6.3 Något om ideologiernas placering

Frågan är om straffsystemet med alla delar, d.v.s. kriminalisering, straffmätning, påföljdsval och verkställighet bör eller skulle kunna ha en eller ett par ideologier som verkar vid alla stadierna. Som jag har redogjort för tidigare i arbetet konstateras det från olika håll, både i förarbetena och i doktrin, att så inte kan vara fallet. Jag tycker dock att frågan i alla fall kan diskuteras, för om svaret är nej bör det åtminstone klargöras varför.

Behandlingsideologin i en modifierad form, d.v.s. med ett synsätt som innebär att brottslingar inte måste underkasta sig vård utan istället erbjuds vård, anser jag skulle kunna få mer plats på domsnivå. Det har tidigare sagts att den inte ensamt får styra straffmätningen, men idag tar rätten viss hänsyn till personliga förhållanden innan straffet utdöms. Problematiken ligger snarare vid kriminaliseringen, eftersom den inte bebländar sig med subjektet bakom brottet utan inriktar sig på vad som ska klassas som brott och vilka straffvärden de olika brotten ska ha. Ett hänsynstagande till behandlingstanken är svårt att ta på kriminaliseringsnivå eftersom behandling förutsätter ett brott. Kriminalisering ska förebygga brott och därför är det svårt att sätta in individualpreventiva medel innan man har att göra med en faktisk gärningsman som behöver resocialiseras. Samma resonemang finner jag beträffande inkapaciteringstanken, eftersom det inte går att frihetsberöva människor innan de har gjort sig skyldiga till brott.

Som jag har nämnt ovan anser jag inte att de nyklassiska eller de klassiska teorierna kan fungera på alla plan i straffsystemet eftersom jag har svårt att placera dessa teorier på verkställighetsplanet. Eventuellt skulle proportionalitetsprincipen kunna verka mer vid kriminaliseringen eftersom de handlingar som kriminaliseras bör vara sådana handlingar som står i proportion till ett nödvändigt och rimligt straff. Huruvida vissa brott idag har ett straffvärde som är proportionerligt kan diskuteras och har så gjorts. Jag kan dock se ett samband mellan kriminalisering och påföljdsbestämning. Vidare tror jag att likabehandlingsprincipen skulle kunna verka inte bara vid påföljdsbestämningen utan även vid verkställigheten, till viss del.

Beträffande allmänpreventionen tycker jag att den bör spela roll framför allt på kriminaliseringsnivån. Straffsystemets syfte är att förhindra brott och därför krävs ett regelverk som inte bara förbjuder utan i viss mån avskräcker. Det behöver inte handla om inhumana straff, men jag anser att avskräckning är detsamma som hot om straff och utan straff finns inget straffsystem. Detta kan givetvis diskuteras, d.v.s. ett samhälle utan straffsystem. Jag har dock inte mycket till övers för ett anarkistiskt samhälle, vilket jag tror skulle kunna bli resultatet. Beträffande argumentet att avskräckning inte har någon effekt vill jag dra en parallell till

hastighetskameror. På olika vägar i Sverige finns dessa uppsatta, vilka fotograferar de förbipasserande trafikanterna. Personligen blir jag mycket mer laglydig på sådana vägsträckor och jag tycker mig se liknande tendenser hos mina medtrafikanter. De flesta av oss är medvetna om att hastighetsöverträdelser beivras med böter eller i extrema fall fängelse. Hade det inte varit på det sättet tror jag inte att så många av oss hade saktat ner vid anblick av en hastighetskamera.

En princip som jag tror skulle kunna verka på alla stadier i straffsystemet är humanitetsprincipen. Framför allt kan den ges utrymme på de två sista nivåerna (enligt Jareborgs modell). Vidare tror jag också att kriminaliseringen kan utformas mot bakgrund av denna princip. Humanitetsprincipen bygger bl.a. på måttlighet (vid bestraffning visserligen) och måttlighet bör även råda på kriminaliseringsnivån. Det finns en paradox med straffsystemet, nämligen att ju fler handlingar som kriminaliseras, desto fler brott kan begås. Med detta menar jag givetvis inte att det bästa vore att avkriminalisera handlingar för att minska brottsligheten, men samtidigt får kriminaliseringen inte gå till överdrift. Det är mänskligt att fela och om humanitetsprincipen kan utvecklas till en mer allmänrådande princip skulle den eventuellt kunna verka även vid kriminaliseringen.

Jag tror att det i dagsläget är korrekt att skilja ideologierna åt vid olika stadier i straffsystemet. Därmed inte sagt att det måste vara så i framtiden. Om de ursprungliga straffrättsideologierna utvecklas och nya principer uppstår tror jag att en diskussion om ett mer enhetligt straffsystem skulle kunna leda till annorlunda utformning än vad vi har idag.

7 Avslutande kommentar

Efter att ha gjort en egen analys utifrån vad jag kommit fram till under arbetets gång vill jag sammanfatta det hela på följande sätt.

Fängelsestraffet anses inte vara det bästa sättet för att komma till rätta med brottsligheten. Presumtion föreligger mot att döma till fängelse, men i vissa fall anses inte några alternativ räcka till i enlighet med proportionalitetsprincipen. Fängelset existerar och verkställs i öppen eller sluten anstalt. Oavsett anstaltsplacering går det att finna individualpreventiva spår i fängelsestraffet och detta är i enlighet med rådande uppfattning om straffrättsideologiernas placering. Teori och praktik har härmed en viss överensstämmelse.

Beträffande inkapaciteringen är det något tveksamt huruvida denna egentligen överensstämmer i praktiken. Det må vara att den intagne avhålls från brott under fängelsevistelsen men det är osäkert om återfall i brottslighet kan motverkas med hjälp av denna ideologi.

Oavsett om fängelset kan försvaras med hjälp av någon straffrättslig ideologi finns det vissa ideologiska skillnader mellan verkställighetsformerna. De öppna anstalterna kan sägas vara ett bättre alternativ ur framför allt humanitetssynpunkt och normalitetshänsyn. Dessa principer är relativt nya och det är framför allt i Danmark som det talas om dessa två principer. De är båda principer som utvecklats den senaste tiden (även om begreppet humanitet förekommit tidigare i straffrättssammanhang) och skulle möjligen kunna utgöra ett eget ideologiskt block.

Det faktum att jag tycker mig finna spår av ideologier i fängelsestraffet behöver inte betyda att jag försvarar användandet av detta straff. De ideologier som jag har redogjort för i det här arbetet har utvecklats under olika tider och de huvudsakliga blocken är inte nya. Utifrån nyare principer som t.ex. humanitetsprincipen är fängelset något som bör undvikas så långt som möjligt. Det beror på att fängelset påverkar den intagne negativt och kan få skadliga konsekvenser för vissa. Jag tror att med tiden kommer kritiken mot fängelsestraffet att bli ännu större och frågan är vad som kan legitimera ett utdömande och ett verkställande av ett sådant straff. Tills vidare tycker jag att det är viktigt att satsa på att göra fängelsestraffet mer förenligt med ideologier och principer som vi anser speglar en nutida samhällssyn.

Straffsystemets huvudsakliga syfte är att förhindra brott. Brott kommer med all säkerhet alltid att begås men det finns bra och dåliga sätt att försöka uppnå straffsystemets syfte. Alternativa påföljder som är försvarbara bör utarbetas och får inte förhindras av att de kan verka svåra att genomföra. Brott ska givetvis beivras men det är viktigt att fråga sig på vilket sätt. Vi måste dra lärdom av vår erfarenhet.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1987/88:120, *Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)*

SOU 1986:13-15, *Påföljd för brott*

SOU 1993:76, *Verkställighet av fängelsestraff*

SOU 1995:91, *Ett reformerat straffsystem*

SOU 2005:54, *Framtidens kriminalvård*

Litteratur

Agge, Ivar m.fl., *Samhällets åtgärder mot lagöverträdare*, Samhällsförlaget, Stockholm 1960

Anners, Erik, *Straffteorierna i svensk rättshistoria*, särtryck ur SvJT 1964, s. 241-253, Uppsala 1966

Bratt, Peter, *I fängelse*, Gidlunds, Östervåla 1974

Ekbom, Thomas, Engström, Gunnar och Göransson, Birgitta, *Brott, straff och kriminalvård*, Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm 1999

Engbo, Hans Jørgen, *Straffuldbyrdelseret*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, Köpenhamn 2001

Foucault, Michel, *Övervakning och straff: fängelsets födelse*, Arkiv Förlag, Lund 2003

von Hofer, Hanns, *Fängelset. Uppkomst – avskräckning – inkapacitering. Tre kriminologiska studier*, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm 1993

Häthén, Christian, *Straffrättsvetenskap och kriminalpolitik. De europeiska straffteorierna och deras betydelse för svensk lagstiftning 1906-1931, Tre studier*, Lund 1990

Ingstrup, Vagn Greve Ole och Jensen, Sv. Gram, *Forbrydelse og Straf. En orientering om de strafferetlige ansvarsbetingelser og sanktionssystemet*, Christian Ejlers' Forlag, Köpenhamn 1975

Jareborg, Nils, *Straffrättsideologiska fragment*, Iustus Förlag AB, Uppsala 1992

Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*, Iustus Förlag AB, Uppsala 2001

Jareborg, Nils och Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2000

Kling, Boo och Gustavsson, Jan, *Fångarna, fängelset och samhället*, Kriminalvårdsstyrelsen, Förlaget, Norrköping 2004

Mathiesen, Thomas, *Kan fengsel forsvares?*, Pax Forlag a.s., Oslo 1987,
Svensk översättning: Forsén, Bosse, *Kan fängelset försvaras?*, Bokförlaget Korpen, Göteborg 1988

Petersen, Anders och Persson, Leif G.W, *Fängelse, ETC.* – P.A Norstedt & Söners Förlag, Stockholm 1984

Ulväng, Magnus, *Påföljds konkurrens – problem och principer*, Iustus Förlag AB, Uppsala 2005

Vestergaard, Jørn, *Straffeloven & straffuldbyrdelsesloven m.v.*, 14. udgave – med henvisninger og sagregister, Forlaget Thomson A/S, Köpenhamn 2001

Rapporter och andra skrifter

Gustavsson, Jan, *Vad tycker fångarna? – en intervjuundersökning med intagna vid klass III- och IV-anstalter*, Kriminalvården Rapport 1995:1, Norrköping 1995

Kriminalvård i Sverige 2005, informationsmaterial från Kriminalvårdsverket

Med sikte på framtiden, debattskrift om framtidens kriminalvård, Kriminalvårdsstyrelsen, Norrköping 1999

Artiklar

Aspelin, Erland, *Straffets grunder – historisk bakgrund*, SvJT 1999, s. 108-131

Engbo, Hans Jørgen, *Om behandling og anden fængselsservice. Er individualpræventiv nyttetænkning autoritær og menneskefjendsk?*, Fængsler: Administration, behandling og evaluering. Rapport fra NSfKs 18. kontaktseminar og 39. forskerseminar i Hirtshals 1997, Köpenhamn

Engbo, Hans Jørgen, *Den vigtige sammenhæng mellem magt og opgave*, Samfundsfagsnyt nr. 148, 2003

Hirvonen, Ari, *Varför ett nej till straffrätten*. Häfte i fördjupningskurs i straff- och processrätt, Professionalisering och förenkling, JSR 801, HT 2004

Jareborg, Nils, *Böter istället för fängelse?*, SvJT 2003, s. 231-242

Jareborg, Nils, *Vilken sorts straffrätt vill vi ha?* Häfte i fördjupningskurs i straff- och processrätt, Professionalisering och förenkling, JSR 801, HT 2004

Träskman, Per Ole, *Påföljd, proportionalitet och prioritering av samhällsstraff*, SvJT 2003, s. 173-194

Weichselbraun, Linda, *Vidgade vyer på dansk kåk*, Socialpolitik nr. 4-5, årgång 11, 2005

Wennberg, Suzanne, *Aktuella spörsmål*, SvJT 1986, s. 704-712

Internet

Kriminalvårdsstatistik från 2005:

<http://www.kvv.se/upload/statistik/Verkstat%2005/ASK%20nov05%20KN.pdf> (2006-01-26)

Angående brott som kan föranleda fängelse på livstid:

http://www.kvv.se/templates/KVV_InfopageGeneral____2190.aspx (2006-01-27)

Angående anstaltsindelningen:

http://www.kvv.se/templates/KVV_InfopageGeneral____3705.aspx (2006-01-27)

Om den öppna anstalten Singeshult:

http://www.kvv.se/templates/KVV_JailInfo____2715.aspx (2006-01-27)

Angående allmän information om de öppna anstalterna i Sverige:

http://www.kvv.se/templates/KVV_JailList____1989.aspx (2006-01-27)

Statistik från Danmark:

<http://www.kriminalforsorgen.dk/publika/Statistik%202004/html/kap03/htm#faengsler> (2005-12-18)

Angående citat:

http://www.kvv.se/templates/KVV_InfopageGeneral____2364.aspx (2006-02-05)

Övrigt

Kortare telefonintervju med Per Ole Träskman, den 24 november 2005

E-post från Mohamed Osman (rättsvårdshandläggare på Kva. Skenäs), den 1 december 2005

E-post från Hans Jørgen Engbo (fängelsechef på Statsfängelset i Jyderup), den 15 december 2005

Bonniers Lexikon, Bonnier Lexikon AB, Stockholm 1998